

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

SVATÝ KOPEČEK U MIKULOVA

Proměny jednoho místa

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vypracoval: **Jakub Miklín**

Vedoucí práce: **Mgr. Martin Elbel, M.A., Ph.D.**

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Svatý kopeček u Mikulova“ vypracoval samostatně a všechny použité prameny, literaturu a zdroje řádně cituji.

V Břeclavi dne 8. srpna 2011

.....

Rád bych poděkoval vedoucímu své bakalářské práce, Mgr. Martinu Elbelovi, M.A., Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a připomínky. Mé poděkování patří také všem, kteří jakkoli přispěli ke vzniku této práce. Děkuji.

Obsah

Úvod.....	5
1 KRAJINA - MÍSTO - POSVÁTNO	8
1.1 Posvátno v krajině	8
1.2 Posvátno Pálavy a rituály na Tanzbergu.....	9
2 OD TANZBERGU KE SVATÉMU KOPEČKU	16
2.1 Dobový kontext.....	16
2.2 Dietrichsteinský Mikulov	18
2.3 Zrod Svatého kopečku.....	20
3 NÁBOŽENSKÝ ŽIVOT SVATÉHO KOPEČKU DO JOSEFÍNSKÝCH REFOREM	30
3.1 Poutní praxe	30
3.2 Bratrstvo při kostele sv. Šebestiána	32
4 DALŠÍ OSUDY SVATÉHO KOPEČKU	34
4.1 Přestavby a vysvěcení staveb na Svatém kopečku.....	34
4.2 Bouře a požáry	35
5 REFORMY JOSEFA II. A SVATÝ KOPEČEK U MIKULOVA	38
5.1 Náboženské reformy císaře Josefa II.	38
5.2 Zrušení kostela sv. Šebestiána na Svatém kopečku	40
6 OBNOVA SVATÉHO KOPEČKU	45
6.1 Svatý kopeček v 1. polovině 19. století.....	45
6.2 Restaurace Svatého kopečku	46
EXKURS: VÁLEČNÉ ŠKODY NA SVATÉM KOPEČKU.....	50
Závěr	57
Seznam použitých pramenů a literatury	60
Prameny	60
Archivní prameny	60
Tištěné prameny.....	60
Ostatní prameny.....	60
Literatura	61
Elektronické zdroje	64
Résumé	66

Anotace	68
Annotation	69
Přílohy	70

Úvod

V předkládané práci se zabývám dějinami místa, ležícího na samém okraji Mikulova, města s bohatou historií. Působily nebo přinejmenším pobývaly v něm takové velké osobnosti jako vůdce novokřtěnců Balthasar Hubmaier, zemský rabín Jehuda Löw ben Becalel, kardinál Dietrichstein, Gelasius Dobner či Jan Evangelista Purkyně.¹ Snad právě díky tomu zůstával Svatý kopeček (do 17. století známý jako Tanzberg) tak trochu stranou většiny dosavadního bádání. Neznamená to, že by literatura o něm pojednávající neexistovala; kapitoly o Kopečku jsou součástí snad všech knih o dějinách Mikulova. Z prací, jež jsem použil, se jedná o sice již starší, nicméně stále v mnoha ohledech nepřekonané dílo Theodora Seiferta *Nikolsburg : Geschichte der Stadt in Wort und Bild*, jehož předností je zejména důsledné vycházení z archivních pramenů, jež mnohdy reprodukuje v celém znění. Dvě krátké kapitoly věnované přímo Svatému kopečku jsou ve studii s lakonickým názvem *Mikulov* od autorského kolektivu Václava Richtera, Ivo Krska, Miloše Stehlíka a Metoděje Zemka. Dále je třeba zmínit dílo *Mikulov : Památková rezervace* kolektivu badatelů pod vedením Metoděje Zemka. V poměrně nedávné době o tématu Svatého kopečku psala Dobromila Brichtová v knize *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy* a Miroslav Koudela, který nově nastínil genezi tamější křížové cesty.

Stručnost těchto kapitol však nedovolovala postihnout v dostatečné míře všechny aspekty tohoto vsutku magického místa, jež zaznamenalo ve své historii mnohé zvraty: bylo centrem pohanských obřadů, poté jej František z Dietrichsteina přeměnil na Svatou horu s první křížovou cestou v českých zemích, aby bylo sto padesát let poté vydáno napospas reformnímu úsilí Josefa II. a v polovině 19. století na něm byla opět obnovena poutní praxe, jež však postupně upadala a po dobu druhé světové války zcela zanikla... Cílem této práce tedy je pokusit se zaplnit některá z bílých míst, jež se posud v dějinách Svatého kopečku objevují – je s podivem, že žádná z prací se

¹ Regionální muzeum v Mikulově. *Regionální muzeum v Mikulově* [online]. 2008 [cit. 2011-07-30]. Město Mikulov. Dostupné z WWW: <<http://rmm.cz/czech/mesto.html>>.

nezmiňuje o náboženském životě Svatého kopečku – dalším takovým tématem mohou být škody napáchané na Kopečku v závěrečné fázi druhé světové války; prohloubit jiná – pohanské rituály na Tanzbergu, vznik křížové cesty, aplikace josefínských reforem na kostel sv. Šebestiána a kaple křížové cesty apod., a zasadit významné události z jeho minulosti do poněkud širšího kontextu, než činili předchozí autoři. Zaměřím také pozornost na to, jak se proměňovaly funkce, jež tento pahorek plnil, a co znamenal pro místní obyvatele.

Vycházím z pramenů uložených v Moravském zemském archivu v Brně (složka *Kirche St. Sebastiani, Glockenthurm und Stationes auf dem hl. Berge bey Nicolsburg*, obsahující úřední korespondenci týkající se osudů Kopečku převážně v 17. – 18. století a složka se smlouvou o ulití nového zvonu r. 1767), Zemském archivu v Opavě, pobočce Olomouc (*Consignatio Processiorum ex Decanatibus, Parochis in Marchionatu Moraviae existentibus annue duci solitatum*) a Státním okresním archivem v Břeclavi se sídlem v Mikulově (soubor *Zjištění a ohodnocení stavebních škod způsobených válečnými událostmi*). Dále jsem užil tisk Franze Xavera Haschka *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche auf dem heiligen Berge bei Nikolsburg bis zur ihrer Restaurierung im Jahre 1865*,² poskytující cenné informace o náboženském provozu na Svatém kopečku, a to i v předkřesťanské epoše. Pro zpracování exkursu o válečných škodách jsem čerpal též z části mikulovské kroniky, popisující osvobození města.

Vyjmenovávat na tomto místě všechny knihy, jimiž jsem se při psaní tohoto textu musel probrat, by bylo zdlouhavé a pro čtenáře ne příliš záživné. Uvedu proto jen ty nejpodstatnější. Takřka klasické dílo o fenoménu posvátna a světskosti pochází z pera rumunského religionisty, historika a filosofa Mircey Eliadeho. Zkoumá v něm vztah těchto jevů nejen

² Dostupné z WWW:

<http://books.google.cz/books?id=8LkAAAAAcAAJ&pg=PR2&dq=heilige+berg+nikolsburg&hl=cs&ei=5--6TdTxD5DMswa7lsCTBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&sqi=2&ved=0CDIQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false>. Jelikož je kniha v textu citována často, cituji ji z praktických důvodů, jako by šlo o tištěnou publikaci.

k prostoru, ale také času a lidským jedincům a uvádí příklady jak z historie, tak z prostředí současných kultur. O posvátnu v souvislosti s poutní praxí píše Jan Royt v knize *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století* – zejména užitečnou pro mne byla kapitola Milostný obraz a ikonografie poutního místa, věnující se také loretánské historii. Potřebné informace o historickém pozadí a souvislostech přeměny Tanzbergu na Svatý kopeček poskytl svazek *Vlastivědy moravské Morava reformace, renesance a baroka*. Ve druhé kapitole se často objevuje jméno Františka z Dietrichsteina – mnoho knih o něm napsal Pavel Balcárek, v poslední době se mu věnoval i Tomáš Parma. Ve své výborné (a značně rozsáhlé) disertační práci založené na pečlivém studiu pramenů přichází mj. s novými interpretacemi již známých faktů, ačkoli jeho ústředním tématem jsou do té doby neprobádané vztahy kardinála s římskou kurií. Ještě do nedávna bylo téma komponované krajiny na Mikulovsku a Valticku spojeno výhradně s rodem Liechtensteinů; Milada Rigasová v řadě článků (např. *Význam kardinála Dietrichsteina pro rozvoj rozsáhlých urbanistických úprav krajiny mezi Mikulovem, Valticemi a Lednicí*) však prokázala, že mnohé v této oblasti vykonali již Dietrichsteinové, převážně opět František. Základním dílem pro poznání náboženského prostředí za Josefa II. je studie Eduarda Wintera *Josefinismus a jeho dějiny*, Josefovými reformami v oblasti náboženské se podrobně zabývá kniha Justina Práška *Panování císaře Josefa II. : Část1*.

Text práce je členěn do tematických kapitol, které jsou řazeny chronologicky, aby bylo možno snadněji sledovat proměny Svatého kopečku v čase. Při přímém citování cizojazyčného zdroje citaci překládám do češtiny, v poznámce pak uvádím originální znění. Literaturu, na niž sice odkazuji v poznámkách, nicméně není zahrnuta do závěrečného seznamu použitých pramenů, literatury a zdrojů, jsem při psaní práce nepoužil.

1 KRAJINA - MÍSTO - POSVÁTNO

1.1 Posvátno v krajině

Celé lidské dějiny jsou umístěny nejen v čase, ale také v prostoru. Vlivu krajinného rázu na jedince a společnost si však historiografie (snad s výjimkou prací historicko-geografických) všímá poněkud méně než časových struktur. Různá místa působí na člověka odlišně a v důsledku také determinují jeho chování. Jinak se cítíme (a jednáme) v hustém lese, jinak v otevřené rovinaté krajině, ještě jinak na vrcholku hory, nebo v jeskyni.

Některá místa už od pradávna vzbuzují v lidech pocit posvátna, vyznačují se tzv. *geniem loci*. Na otázku, co je to posvátno, lze odpovědět mnoha způsoby (a je dobré si uvědomit, že každá z těchto odpovědí má své argumentační meze): může to být něco, co přesahuje naši každodenní zkušenost, zvláštní síla či moc, nebo podle Jana Sokola „*věci a úkony, kterým cizí návštěvník nebude rozumět – narozdíl od věcí všelidských, jako jsou opatřování potravy, hygiena, péče o rodinu apod.*“³ Velmi často je ale pojem *posvátno* chápán v souvislosti s Bohem, či božstvím, nebo, vrátím-li se opět k místu, s nezemskými světy. Tak například zmíněný les mohl být vnímán jako příbytek nadpřirozených bytostí, jeskyně jako Zemské lůno nebo vstup do podsvětí, hora naopak jako místo, na kterém je člověk nejbližší bohům. Ještě silnější je působení kombinace těchto typů míst, třeba strmé hory a hlubokého údolí, zvláště, nachází-li se v něm jeskyně nebo podzemní vývěr, jako je tomu například ve slovenské Veterné propasti.⁴ Každá kultura dávala místům nebo pouze jednotlivým předmětům svůj vlastní mytologický význam. Germáni uctívali háje stromů (některé považovali přímo za silou obdařené tvory), v pahorcích dřímali podle nich draci, posvátné byly také studny. Podobně tomu bylo i s křižovatkami cest, již zmíněnými jeskyněmi atd. Řada posvátných míst je spojena s prvky, jež uvádí ve svém příspěvku

³ NEUBAUER, Z. O posvátnosti místa – *genius loci*. In *O posvátnu : Příspěvky J. Hellera... Sborník příspěvků z kolokvia...* Helena Webrová (odp. red.), Praha : Česká křesťanská akademie, 1993, s. 55.

⁴ Viz CÍLEK, V. *Orfeus : Kniha podzemních řek*. Praha : Dokořán, 2009, s. 154.

o poloze poutních míst Jan Royt: „s prameny (studnicemi) [zvláště, pokud měly léčivé účinky – pozn. autora těchto řádků], kameny a stromy.“⁵

V pozdější, křesťanské době nabývala tato a také mnohá další místa nového významu a stávala se místy poutními.⁶ Křesťané už v raném středověku při procesu christianizace logicky využívali míst, k nimž již měli pohané, potenciální nové Kristovy ovesčky, vybudovaný blízký vztah a jež ctili jako své svatyně; prostě na nich postavili kostel nebo kapli, neboť mohli oprávněně předpokládat, že je budou místní navštěvovat i nadále.⁷ Jak byl užít tento koncept v případě dnešního Svatého kopečku u Mikulova, uvidíme dále.

1.2 Posvátno Pálavy a rituály na Tanzbergu

Krajina v okolí Mikulova upoutá příchozího hned na první pohled: je rovinatá, jen místy mírně zvlněná – proto se také stala dnes často vyhledávaným cílem cykloturistů – a tak si lze již z dálky dobře povšimnout jediného výrazně vyčnívajícího pohoří, Mikulovské vrchoviny. Její větší část zabírají Pavlovské vrchy (na západě), menší potom Valtická pahorkatina (na východě).⁸ Plocha, na níž se Mikulov mohl v minulosti (ostatně také v současnosti) rozrůstat, je potom vymezena ze severu vrchem Turolď, za nímž pokračuje masiv převážně vápencové Pálavy, z jihu Šibeničným vrchem

⁵ ROYT, J. Proč stojí poutní místa tam, kde stojí. In *O posvátnu*. 1993, s. 109. K úloze těchto prvků u křesťanských (barokních) poutních míst srov. také: TÝŽ. Barokní pouť a poutní místa. In *Dějiny a současnost*, roč. 13, 1991, č. 3, s. 29-30. Z dalších prací věnujících se posvátnu a krajině (resp. prostoru jako takovému) nebo vnímání krajiny alespoň: ELIADE, M. *Posvátné a profánní*. Praha : Česká křesťanská akademie, 1994, SCHAMA, S. *Krajina a paměť*. Praha : Argo, Dokořán, 2007, KALISTA, Z. *Tvář baroka : Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*. 2. vyd. Praha : Garamond, 2005, a TÝŽ. *Česká barokní pouť : K religiozitě českého lidu v době barokní*. Žďár nad Sázavou : Cisterciána Sarensis, 2001. Jiným způsobem zkoumá krajinu archeologie, srov. GOJDA, M. *Archeologie krajiny : Vývoj archetypů kulturní krajiny*. Praha : Academia, 2000.

⁶ Srov. např. SCHMITT, J.-C. *Svatý chrt : Guinefort, léčitel dětí ze 13. století*. Praha : Academia, 2007 nebo TRPÁK, P. Krajina sakrální, animální a profánní. In LEPEŠKA, P. *Tvář naší země : Krajina domova*. 3. sv. *Duchovní rozměr krajiny*. Lomnice nad Popelkou : Studio JB, 2001, s. 50-56.

⁷ Pravda, někdy pokračovali ruku v ruce s návštěvami těchto míst také s uctíváním starých božstev.

⁸ MIKLÍN, J. *Atlas chráněné krajinné oblasti Pálava*. Ostrava, 2008, s. 9. Bakalářská práce. Ostravská univerzita v Ostravě.

a z východu Svatým kopečkem. Příznačné je, že každý z těchto vrchů měl zřejmě pro místní obyvatele svůj význam. Na Šibeničním vrchu asi stávala šibenice – to je možno odvodit toponymicky; na Tuoldu se nachází jeskyně (viz kap. 1.1), krom toho tu byly nalézány fosilní zbytky „předpotopních“ zvířat,⁹ jež musely na naše předky působit vpravdě záhadně; o roli třetího z pahorků pojednává tato práce.

Tento stručný popis není samoúčelný: chce-li totiž člověk pochopit výjimečnost a sílu místa, jímž se zabývá tento text, musí si jej umět představit v rámci krajiny, v níž se místo nachází (viz výše); ostatně své o vlivu krajiny, podnebí apod. na společnost věděl už slavný francouzský filosof Charles Louis de Secondat.

Nejstarší doklady o osídlení Mikulovska se datují do paleolitu. Z jeho mladé fáze (mladý paleolit – 40 000-10 000 let př. Kr.) pochází patrně nejslavnější archeologický nález z této oblasti – pavlovienská Věstonická venuše. Představovala typický projev umění spojovaného tehdy naprosto běžně s magií, upomínající na důležitý aspekt ženské plodnosti, zajišťující pokračování lidského rodu. Pro nás je nicméně důležitá i z toho důvodu, že vznikla pod Pálavou, jejíž tvar, podíváme-li se na ni od severu, se nápadně podobá profilu této sošky, či obecně profilu ležícího ženského těla. Zřejmě proto Římané pojmenovali Pálavu, pod níž měli svůj tábor, *Mons Veneris*.¹⁰ To může, spolu s faktem výlučnosti tohoto pohoří v jinak rovinnaté krajině, částečně vysvětlovat, proč byla, resp. mohla být považována za posvátnou.¹¹

⁹ *Přírodní rezervace Tuold.* Jiří Danihelka (red.), Mikulov : ARC Mikulov, s. r. o., 1998, s. 2.

¹⁰ ŠIMÍK, P. *Znojemská rotunda* [online]. 2002 [cit. 2011-02-21]. Recenze. Dušan Třeštík: Vznik Velké Moravy. Dostupné z WWW: <http://www.znojemskarotunda.com/rec2001a.htm#Pochybnosti_tvaji>. Dobromila Brichtová sice uvádí, že název *Mons Veneris* se vztahoval k pozdějšímu Svatému Kopečku, myslím si však, že tohoto pojmenování bylo užíváno spíše pro Pavlovské vrchy. (BRICHTOVÁ, D. Městská památková rezervace Mikulov. In *Podoby kraje a času : Kniha okresu Břeclav*. Stanislava Vrbková (odp. red.), Mikulov : ARC Mikulov, s. r. o., 1996, s. 125.) Další, v pořadí již čtvrté pojmenování Svatého kopečku, tentokrát jako Teufelsberg, se objevuje v knize Franze Xavera Haschka (HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche auf dem heiligen Berge bei Nikolsburg...* Nikolsburg : Druck von Johann Bezdieka, 1865, S. 2).

¹¹ Profesor Macháček uvedl ve své přednášce pronesené u příležitosti padesátého výročí zahájení archeologických vykopávek na Pohansku u Břeclavi, že jedním z důvodů, proč

Podobně významné nálezy ze Svatého kopečku neznáme. O tom, že také toto místo hrálo v životě a myšlení zdejších lidí svou důležitou roli, však svědčí jeho název, jenž se zachoval (až) do 17. století – Tanzberg neboli Taneční hora. Toto pojmenování upomíná na taneční obřady, které se zde údajně měly konat „zejména prvního května,“¹² o slunovratech a jindy.¹³ Možná se jednalo (pokud se jednalo, viz níže) o rituály spojené s kulty plodnosti a vegetace, při nichž šlo o zajištění dostatku úrody na další rok. Na to by alespoň ukazovala jednak doba slavností – první máj byl dříve považován za počátek roku a především nového vegetačního období – jednak i charakterizování těchto obřadů jako „Bakchanálie.“¹⁴ V podstatě se však nabízejí dvě možná a stejně pravděpodobná vysvětlení těchto obřadů: buď mají skutečně základ v dávné pohanské magii, nebo jsou produktem pozdější imaginace. Nejprve si připusťme, že pravdivá je první varianta:

Co se během rituálů dělo, popsal „očítý svědek“ následovně: „V určité roční doby se muži se svými ženami, mladíci s dívkami oddávali hostinám a vínu, jedli, pili, dávali. Poté, co byly pokrmy odneseny, společně bez řádu a vážnosti vyli a hulákali; jiní se hádali, druzí hráli na lyru, část tančila, část se vrátila k pohárům, část doplňovala jídla, nevýslovně (za předsedání «slavného» Bakcha a Venuše)

Slované importovali stavební kámen až z relativně dalekých Karpat, mohla být krom nevhodnosti pálavského vápence také posvátnost tohoto pohoří. MACHÁČEK, J. *50 let výzkumu archeologické lokality Pohansko. Historie a současnost.* (přednáška) Břeclav, synagoga, 17. 9. 2009.

¹² WOLNÝ, G. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden Handschriften.* I. Abteilung: Brünn Diöcese, II. Band. Brünn : Selbstverlag, 1858, S. 47.: „[...] besonders am 1. Mai stattgehabten Tänzen (a continuis saltationibus) [...]“ Podobně se vyjadřuje i autor příslušné kapitoly v knize Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy. Stanislava Vrbková (odp. red.), Mikulov : ARC Mikulov, s. r. o., 1998, s. 30: „[...] na němž se v noci ze 30. dubna na 1. máje odehrávaly veselice, doprovázené nejrůznějšími výstřednostmi,“ jenž zjevně vycházel z textu Theodora Seiferta. (SEIFERT, T. R. *Nikolsburg : Geschichte der Stadt in Wort und Bild.* Nikolsburg : A. Bartosch, 1937, S. 163: „[...] besonders am 1. Mai stattgehabten Tanzunterhaltungen, wobei es zu vielen Ausschweifungen kam.“). Ignaz Neugebauer se omezuje pouze na zmínění oněch výstředností – srov.: NEUGEBAUER, I. *Chronikalischen Notizen aus der Vorzeit der Stadt und Herrschaft Nikolsburg.* Nikolsburg : Druck und Verlag von Joh. Bezdiek, 1862, S. 14: „1630. Ließ Cardinal Dietrichstein auf dem [...] sogenannten Tanzberges (nun Heiliger Berg), wo viele Ausschweifungen verübt wurden, die St. Sebastianskirche [...] erbauen.“

¹³ ZEMEK, M. et al. *Mikulov : Památková rezervace.* Praha : TEPS místního hospodářství, 1983, s. 92. Doslova se tu dle autorů „konávaly slavnosti slunovratu, resp. i jiné výroční slavnosti, jichž se účastnil všechen lid z města a okolí.“

¹⁴ SCHMIDL, A. *Wien's Umgebung auf zwanzig Stunden im Umkreise...* Zweiter Band, Wien : Gedruckt und im Verlage bei Carl Gerold, 1838, S. 339.

*vyváděli.*¹⁵ Ten, kdo nám zanechal tento popis, zcela určitě nebyl přímým účastníkem rituálu, nýbrž jeho náhodným pozorovatelem (a nejspíše řádným křesťanem, jemuž se podobné konání protivilo) – to je jasně patrné již z celkového vyznění textu. Přítomný se omezil víceméně na zaznamenání jednotlivých úkonů, jejichž smysl mu byl neznámý. Snad si připouštěl jistý magický smysl toho, co vidí; jinak by těžko uváděl ono záhadné *předsedání Bakcha a Venuše*; přesto je však zřejmý jeho odstup od vlastních aktérů rituálu. Z toho, že zpráva je v latině, by se dalo soudit, že šlo o člověka s jistým vzděláním, který tento jazyk ovládal. Nelze to však tvrdit s určitostí, neboť se může jednat o původně ústní svědectví zapsané latiny znalým úředníkem nebo církevním hodnostářem. S ohledem na tuto možnost se nabízí také další možná interpretace výpovědi o Bakchovi a Venuši: osoba obřad pozorující pouze popsala, co viděla, a ten, kdo zapisoval, si už dosadil figury odpovídající jeho představám. O tom, zda tu máme k dispozici svědectví přímé, či už někým zprostředkované, skromná Haschkova poznámka „o tom vypráví očitý svědek latinsky následující: [...]“¹⁶ nedovoluje rozhodnout a nevěděl to asi ani Haschek sám. Důležitější však je, co vypovídá o samotných obřadech.

Zdá se, že jako ústřední motiv rituálu vystupovaly určité pokrmy a nápoje, ať už šlo o jejich prostou konzumaci, nebo byly během ceremonie také posvěcovány. Také se tančilo za doprovodu hudebníků na strunné nástroje (nelze s jistotou tvrdit, že to byla skutečně lyra) a zpěváků. Snad byly role mezi zúčastněnými rozděleny podle nějakého pravidla, jak by se dalo usuzovat z komentáře „část dělala to, část ono, druzí zase něco jiného;“ aby bylo možno učinit jasnější závěry, bylo by třeba mít k dispozici víc než jen tento velmi stručný popis. O jaký obřad však šlo, resp. mohlo jít? Téměř

¹⁵ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 2.: „*Certis anni temporibus viri cum uxoribus, juvenes cum puellis epulis vinoque impleri contendebant; edebatur, bibebatur, vomebatur; mensis remotis ululatu barbaro atque incondito omnia sine lege, sine honestate circumsonabant; alii altercabantur, alii fidibus canebant, pars saltabat, pars ad pocula revertebatur, pars mensas instaurabat, fanda infandis (sacris praesidente Baccho et Venere) miscebantur.*“

¹⁶ Tamtéž: „*darüber berichtet ein Augenzeuge in lateinischer Sprache folgendes: [...].*“

jistě by byl součástí toho, co bývá nazýváno lidovou kulturou.¹⁷ Lze souhlasit s tvrzením, byť přece jen trochu nadsazeným, že účasten byl „*všechen lid* [...]“ (viz výše). Přinejmenším byl počet lidí natolik velký, že mezi přítomnými byly zastoupeny všechny věkové kategorie (snad s výjimkou nejmenších dětí) a obě pohlaví.

Do dnešních dnů přetrvaly v lidové tradici rituály (v současnosti již vnímané spíše jako folklór, tedy něco, co ztratilo svůj původní význam a je neživé) spojené s určitými dny v roce. Na poslední dubnovou noc připadá v tomto folklorním kalendáři pálení čarodějnic, jehož původ sahá pravděpodobně až ke keltskému svátku Beltaine,¹⁸ jednomu ze čtyř velkých svátků, které dělily rok na čtvrtiny. Zároveň představoval začátek letního období, jež trvalo až do 1. listopadu, času pastvy a obdělávání půdy. Při oslavách Beltainu se mimo jiné také tančilo. Až potud zaznamenáváme mezi rituály na Tanzbergu a Beltainem pouze shody. Problém ovšem je, že hlavní činností prováděnou při Beltainu bylo zapalování ohňů a provádění dobytka mezi hořícími hranicemi, což mělo mít očištný charakter.¹⁹ Ohně nemohly samozřejmě chybět ani o svátku filipojakubské noci, kdy měly zapudit zlé duchy, kterými byl prostor v tuto noc zaplněn.²⁰ Svědek obřadu na Tanzbergu však žádné ohně nezmiňuje; přitom kdyby se vyskytovaly, byly by tím ze všeho nejnápadnějším; domnívám se tedy, že se na Tanzbergu v čas oněch rituálů žádné hranice nezapalovaly. Z toho ovšem vyplývá, že je nutné opustit také myšlenku o oslavách filipojakubské noci, aspoň takových,

¹⁷ K problematice tohoto kontroverzního pojmu viz např.: BACHTIN, M. M. *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Argo, 2007, BURKE, P. *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha : Argo, 2005, GINZBURG, C. *Sýr a červi : Svět jednoho mlynáře okolo roku 1500*. Praha : Argo, 2005. „Lidovou kulturou“ zde rozumím ty aspekty společenského života, na nichž je zaangażována větší část společnosti (zde zejm. nižších sociálních vrstev).

¹⁸ HRABÁKOVÁ, L. *Tradice v naší a evropské kultuře*. [online]. Liberec : Centrum dalšího vzdělávání TUL, 2007 [cit. 2011-06-07]. s. 16. Dostupné z WWW: <http://www.cdv.tul.cz/file.php/1/Texty/Tradice_2.pdf>.

¹⁹ *Encyclopaedia Britannica* [online]. Datum vydání neuvedeno [cit. 2011-06-07]. Beltane. Dostupné z WWW: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/60147/Beltane>>.

²⁰ HRABÁKOVÁ, L. *Tradice v naší a evropské kultuře*. [online]. Liberec : Centrum dalšího vzdělávání TUL, 2007 [cit. 2011-06-07]. s. 16. Dostupné z WWW: <http://www.cdv.tul.cz/file.php/1/Texty/Tradice_2.pdf>.

jaké známe z tradice. Přesto můžeme setrvat u domněnky,²¹ že byly obřady spjaty s přírodní magií. Možné je ostatně i to, že zapalování ohňů vymizelo tak, jak se obřad postupně s časem a místem, kde byl prováděn, měnil. Bylo by to však zvláštní, neboť víme, že oheň vystupoval jako významný prvek s magickými účinky v různých kulturách. Stejně často je důležitý v mnoha kulturách tanec, jenž dal v tomto případě vrchu i jméno. Rovněž zůstávají dosud jisté nejasnosti v tom, kdy se rituály na Tanzbergu začaly provozovat a dokdy trvaly; jinými slovy, od kterého století se taneční slavnosti přesunuly do sféry vzpomínek a vyprávění (domnívat se, že se podaří určit konkrétní rok, by bylo až příliš troufalé).

Stejně tak je však možná i jiná verze, a sice že „tradice“ výše popsaných obřadů na Tanzbergu byla vytvořena uměle, ex post; nevíme ostatně, kdy se jméno Tanzberg skutečně poprvé objevilo. Asi ji nevymyslel kardinál Dietrichstein, aby si mohl připsat další zásluhu v podobě potlačení pohanských reliktnů. To by tak nezdůrazňoval, že kostel sv. Šebestiána postavil jako projev vděčnosti za překonanou morovou epidemii (viz následující kapitolu). Také by se jistě zdálo nápadné, že by o rituálech občané Mikulova nic nevěděli – proto by bylo tím více potřeba přijít s fiktivním „očitým svědkem.“ Zřejmě tedy byla tato tradice vykonstruována již dříve a postupně nabývala dnes známých tvarů. Snad se na Tanzbergu uskutečnila nějaká slavnost, při níž se tančilo - odtud se pak vžilo pojmenování Tanzberg. Za několik desítek let se změnilo duchovní klima a ona veselice, při které se patrně nejen tančilo, ale také bohatě jedlo a požívalo alkoholu, se stala trnem v oku církevním představitelům, kteří jí dodali až démonický charakter.²²

²¹ Vždy je složité určit přesný význam a smysl rituálu, pokud jej studujeme „zvnějšku.“ Pokusit se o to předpokládá vcítění se do mentálního světa těch, kteří jej provozovali. Historik zde má práci možná ještě složitější než antropolog, neboť je odkázán výhradně na dochované prameny.

²² Podobné prvky se objevují při popisech nejen většiny „zavržených“ obřadů a slavností, ale také sabatu. Viz GINZBURG, C. *Noční příběh : Sabat čarodějnic*. Praha : Argo, 2003.

Ať tak či onak, domnívám se, že Tanzberg nebyl vybrán pro konání obřadů, či jejich imaginaci náhodně; místo vhodné pro rituály musí vždy splňovat určitá kritéria a jedním z nich je jeho jistá výjimečnost. O tom, že ve zdejší krajině jsou takto specifickými místy vrchy, jsem pojednal již dříve. Dnešní Svatý kopeček je ze všech tří již vzpomenutých pahorků v bezprostřední blízkosti Mikulova největší; mohl tak, alespoň v představách místních obyvatel, poskytovat největší magickou sílu. Zvolit si jej mohli také z ryze praktického důvodu, že byl ze všech kopců nejbliže osadě a neměl ještě své zvláštní určení.

2 OD TANZBERGU KE SVATÉMU KOPEČKU

2.1 Dobový kontext

Počátek 17. století a doba bezprostředně následující byly v celé Evropě časy velmi neklidnými. Pokračovaly procesy katolické reakce na reformaci, katolické reformy a konfesionalizace s konflikty z nich vyplývajícími, které nakonec vyvrcholily třicetiletou válkou. Morava platila zejména ve druhé polovině 16. století, ale i dále, za nábožensky tolerantnější než Čechy. Na mnoha panstvích zde mohli pokojně koexistovat jak katolíci, tak evangelíci, případně také Židé. Z toho důvodu právě do této korunní země směřovaly nejen z Čech, ale i z ostatních částí habsburské monarchie již od počátku reformace a prvních náboženských tlaků proudy například (a především) novokřtěnců, jejichž přední představitelé působili v Mikulově.²³ Přesto se i tady na přelomu století po smrti dosavadních, spíše umírněných zemských úředníků dostali do vysokých zemských úřadů stoupenci (někdy) radikálního katolicismu: Zikmund z Dietrichsteina (podkomoří), Ladislav Berka z Dubé (nejvyšší komorník), na pozici zemského hejtmana se vystřídali Jáchym Haugvic z Biskupic, čerstvý konvertita ke katolicismu Karel z Liechtensteina a Ladislav z Lobkovic, olomouckým biskupem se stal František z Dietrichsteina, horlivý rekatolizátor Moravy. O nespokojenosti evangelických stavů s touto vládou svědčí to, že již roku 1608 byl sesazen místodržící hejtmanství Ladislav Berka z Dubé a vedením země pověřen (byť) spolu se stávajícími zemskými úředníky a soudci nově zvolený výbor. Současně se připravovalo přijetí Matyáše za panovníka a konfederace s Rakousy a Uhrami, sledující zachování míru se sedmihradským Istvánem Bocskaiem a ochranu stavovských a náboženských svobod. Moravané se pokoušeli pro akci získat také Čechy a Slezsko, nicméně neúspěšně. Léta

²³ K důvodům větší náboženské tolerance na Moravě srov. např.: VÁLKA, J. *Vlastivěda moravská : Dějiny Moravy. 2. díl, Morava reformace, renesance a baroka*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 1996, s. 15n. a PÁNEK, J. *Moravští novokřtěnci. Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů*. In *Český časopis historický*, č. 2, 1994, roč. 92, s. 242-256.

1607-1611 byla pro vzájemné vztahy mezi Moravou a Čechami krizová.²⁴ Jisté neshody, zapříčiněné vnitřními rozpory na Moravě, kde měla silnou pozici dvorská strana okolo kardinála Dietrichsteina, přetrvávaly i v počátcích stavovského povstání. Zvrat přišel 2. května 1619, kdy Ladislav Velen ze Žerotína (bratranec toho času zemského hejtmana Karla st. ze Žerotína) v Brně proklamoval připojení Moravy k povstání.²⁵ Následně bylo na brněnském sněmu ustaveno třicetičlenné direktorium (na rozdíl od českého v něm nebyly stavy zastoupeny rovnoměrně) a zahájeny vojenské operace, z nichž nadregionálního významu dosáhlo zejména vítězství přeorganizovaného Velenova stavovského vojska u Věstonic,²⁶ které „zachránilo [Moravu] pro povstání.“²⁷ I po této bitvě však císařský generál Dampierre ohrožoval stavovská vojska v okolí lednického panství.²⁸

Mikulov byl bezúspěšně obléhán Ladislavem Velenem již v červenci 1619. O pět měsíců později (přesně 6. prosince) byla dokonce proti tomuto městu svolána zemská hotovost, jež Mikulov 3. února 1620 dobyla.²⁹ Další obléhání mu hrozilo 1623, tedy již za české války po bělohorské porážce stavů, a sice od Gábora Bethlena a Turků. Krutě postižena byla tehdy celá Morava, z níž Turci odvlékali zajatce – údajně až 15 tisíc. Když se František z Dietrichsteina vrátil v únoru následujícího roku z Vídně do svého rodového sídla (to už se v Mikulově nebojovalo), byl tamější situací vyděšen: „Přijel jsem do tohoto mého města v neděli před karnevalem a kdybych měl Vaší Excelenci popsat pohromy a bídu, v nichž jsem tuto ubohou provincii našel, musel bych vynaložit obrovskou námahu. Řeknu Vám pouze, že byla úplně zdevastována nejproe nepřátelskými vojáky a pak i přátelskými (je-li možno je nazvat přáteli). Zbytek škody způsobují Poláci, kteří žijí tak neřádně, že jim nestačilo zničení mých

²⁴ VÁLKA, J. *Vlastivěda moravská*, s. 84-89.

²⁵ VÁLKA, J. *Vlastivěda moravská*, s. 92-93. Srov. ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí Koruny české*. 8, 1618-1683. Praha; Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2008, s. 31.

²⁶ VÁLKA, J. *Vlastivěda moravská*, s. 93-95, ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 33.

²⁷ VÁLKA, J. *Vlastivěda moravská*, s. 95.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž, s. 94, PARMA, T. *Olomoucký biskup František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii*. Brno, 2010, s. 404. Dizertační práce. Masarykova univerzita v Brně.

*měst a panství Lipník a Hranice i širokého okolí Olomouce, ale protože jim nic jiného nezbyvá, dobývají se do kvartýrů ostatních vojáků J. M. ti císařské a plení je stejně, jako kdyby byly nepřátelské.*³⁰ Přestože válečnému nebezpečí musel jih Moravy čelit i po ukončení třicetileté války, kdy v Uhrách probíhaly protihabsburské vzpoury a hrozil také konflikt s Turky, neproběhla zde již žádná bitva podobného dosahu jako u Věstonic. Zato se již ve dvacátých letech naplno rozběhla rekatolizace, s níž je spjato v této kapitole hojně skloňované jméno Františka kardinála z Dietrichsteina.³¹ A právě v těchto souvislostech je třeba chápat přeměnu Tanzbergu na Svatý kopeček.

2.2 Dietrichsteinský Mikulov

Panství Mikulov získal rakouský rod Dietrichsteinů lénem od císaře Maxmiliána roku 1575. Předtím ho měli dlouhou dobu v držení Liechtensteinové, kterým bylo darováno za dobré služby Přemyslem Otakarem II. r. 1249. Liechtensteinové se však v 16. století dostali do potíží a byli nuceni město, jež se nacházelo v ne zrovna příznivé ekonomické situaci, prodat. Za působení Dietrichsteinů začal Mikulov opět vzkvétat, byl navrácen opět do lůna katolické církve a radikálně proměnil svou tvář.³² O tuto přeměnu se zasloužil především František kardinál z Dietrichsteina a odrazila se v ní jeho obliba španělské a italské kultury, s níž se poprvé setkal již v mládí během studií na římském Collegiu Romanu.³³ Španělské vlivy na Františka koneckonců působily již od nejranějšího dětství – jeho otec

³⁰ Dietrichsteinův dopis Paolu Savellimu ze dne 27. února 1624. Citováno podle: PARMA, T. *Olomoucký biskup František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii*, s. 284.

³¹ VÁLKA, J. *Vlastivěda moravská*, s. 95-102.

³² SEIFERT, T. R. *Nikolsburg*, S. 12, 16; BRICHTOVÁ, D. *Městská památková rezervace Mikulov*, s. 116; *Mikulov. Město, ve kterém zpívají domy*, s. 38-39. Rekatolizace panství proběhla údajně na svou dobu nezvykle rychle: „již v roce 1582 bylo [...] po 40 letech opět katolické.“ (BALCÁREK, P. *Kardinál František z Dietrichsteina : (1570-1636)*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 1990, s. 12.) František ovšem i poté, jak uvidíme, pokračoval s opatřeními, jež měla posílit katolický charakter Mikulova.

³³ PARMA, T. *Olomoucký biskup František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii*, s. 23. Nikoli tedy na Collegiu Germanicu, jak uvádí Pavel Balcárek na s. 13 – viz předchozí pozn.

Adam z Dietrichsteina dlouhodobě pobýval ve Španělsku a oženil se se španělskou šlechtičnou, Margaritou da Cardona.³⁴

Ještě ve stejném roce, kdy se ujal správy panství po svém bratru Maxmiliánovi (1611), uvedl František z Dietrichsteina do města řád kapucínů a vybudoval pro ně klášter s kostelem zasvěceným sv. Františku. Další z řádů, piaristy, povolal r. 1631 a Mikulov se tím stal prvním městem mimo Itálii, kde byla zřízeno piaristické gymnázium. Kardinálovo údajné upřednostňování těchto řádů oproti jezuitům nejspíše pramení rovněž z italských pobytů a zvláště kontaktů s Filippem Nerim. Mezitím však v letech 1623-24 nechal postavit loretánskou kapli, založil kolegiální kapitulou při kostele sv. Václava (1625) a vystavěl kostel a křížovou cestu na Svatém kopečku.³⁵

Bude účelné se na chvíli u mikulovské Lorety zastavit, neboť byla se Svatým kopečkem úzce spojena. Původní domek, v němž se Panně Marii zjevil archanděl, aby jí zvěstoval, že počne z Ducha svatého, byl podle legendy „roku 1291 přenesen anděly do Illyrie [...] a za tři roky pak do italského Loreta.“³⁶ Počínaje 16. stoletím se začaly po celé Evropě objevovat kopie loretánské kaple a české země nebyly výjimkou. Jednalo se vlastně o multiplikace loretánského translatia na principu *vera effigies*, kdy se zároveň s nápodobou (ta měla být pochopitelně co nejvěrnější) konkrétního svatého místa přenášela i jeho svatost.³⁷ Spolu se vznikajícími loretánskými kaplemi se šířil i kult černé Panny Marie Loretánské. První loretánská kaple v Čechách byla postavena italským architektem Augustinem Gallim roku

³⁴ *Dietrichsteinové v Mikulově* [online]. Rok vydání neuveden [cit. 2011-07-28]. Adam – svobodný pán z Dietrichsteina. Dostupné z WWW: <<http://rmm.cz/dietrichstein/dietrich/adam.html>>.

³⁵ SEIFERT, T. R. *Nikolsburg*, S. 19; BALCÁREK, P. *Kardinál František z Ditrichštejna*, s. 13, 29, 67, 87; PARMA, T. *Olomoucký biskup František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii*, s. 400.

³⁶ ROYT, J. Milostný obraz a ikonografie poutního místa. In TÝŽ. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha : Karolinum, 1999, s. 114.

³⁷ Tamtéž, s. 112-120.

1584 v Horšovském Týně.³⁸ Nemůže být tedy pravdivé tvrzení autorů knihy *Mikulov. Město, ve kterém zpívají domy*, že mikulovská Loreta byla „první [...] v našich zemích,“ ledaže by snad „našimi zeměmi“ mínili Moravu.³⁹ Nicméně byla výjimečná přesností, s jakou kopírovala loretánskou kapli, ať už jde o vnější podobu či její umístění v kostele.⁴⁰ Tento fakt nás příliš nepřekvapí, uvědomíme-li si, že její zřizovatel, kardinál Dietrichstein, měl k Loretu velmi blízké vztahy; dal opravit zeď loretánské kaple, „pořídil stříbrnou část mariánského oltáře Svatého domu [...] a] stojí také u počátků lorety u vídeňských augustiniánů.“⁴¹ Soška Panny Marie Loretánské, jež je dodnes v Mikulově uctívána (někdy se jí říká Černá madona mikulovská), je španělského původu.⁴²

2.3 Zrod Svatého kopečku

Všechny výše zmíněné kroky činil František z Dietrichsteina s úmyslem vytvořit z Mikulova reprezentativní, katolické⁴³ rodové sídlo. Aby tomu skutečně nic nebránilo, bylo ještě třeba skoncovat s pohanským charakterem vrchu Tanzberg, tyčícího se na jihovýchodním okraji města. Vlastně nevíme jistě, do kdy se pohanské rituály na Tanzbergu skutečně odehrávaly a od kdy existovaly jen jako součást ústně předávané tradice – jak jsem již uvedl, nelze vyloučit ani to, že byly *pouze* produktem představivosti, i když Miroslav Koudela píše, že „kardinál tak [přeměnou Tanzbergu na poutní místo] zároveň

³⁸ ROYT, J. Milostný obraz a ikonografie poutního místa, s. 117. Srov. BUKOVSKÝ, J. *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*. Praha : Libri, 2000, s. 24.

³⁹ *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 21. Tatáž informace se objevuje i na stránkách Regionálního muzea v Mikulově: *Dietrichsteinové v Mikulově* [online]. Rok vydání neuveden [cit. 2011-04-04]. František Seraf – kardinál Dietrichstein. Dostupné z WWW: <<http://rmm.cz/dietrichstein/dietrich/frantisek.html>>.

⁴⁰ ROYT, J. Milostný obraz a ikonografie poutního místa, s. 117.

⁴¹ PARMA, T. Kardinál František z Dietrichsteina a jeho vztahy k italskému prostředí. *Mínimo et humilissimo cappelano et indignissima creatura di Vostra Santità*. In *Kardinál František z Dietrichsteina (1570-1636). Prelát a politik neklidného věku*. Leoš Mlčák (red.), Olomouc : Muzeum umění Olomouc, 2008, s. 31.

⁴² *Kardinál František z Dietrichsteina (1570-1636) : Prelát a politik neklidného věku*, s. 93.

⁴³ Roku 1622 vydal Dietrichstein dekrety namířené proti novokřtěncům, jichž žila v Mikulově početná komunita. Viz např.: BALCÁREK, P. *Kardinál František z Dietrichštejna*, s. 65.

získal záminku skoncovat s tradicí pohanských rituálů a kultů, které se [...] pravidelně konaly a které nutně musely být trnem v oku vrcholnému církevnímu hodnostáři, jakým František z Dietrichsteina byl,⁴⁴ což vypadá, jako by zastával názor, že se na Tanzbergu pohanské rituály odbyvaly ještě za Františka z Dietrichsteina. Tuto domněnku nemá ovšem nijak podloženou, jelikož v knize, na niž zde odkazuje, se nic takového nepíše. Jak je uvedeno výše, prameny jsou na informace o pohanských obřadech kromobyčejně skoupé, a tudíž rovněž nedovolují tento problém jednoznačně vyřešit.

Nicméně jisté je, že v neděli 2. července roku 1623 – na svátek Navštívení Panny Marie – byl z Dietrichsteinovy iniciativy položen a slavnostně vysvěcen na vrchu Tanzberg základní kámen nového kostela, zasvěceného nejen sv. Šebestiánovi Mučedníkovi, jak je stavba v publikacích uváděna, ale také sv. Karlu Boromejskému a sv. Rochovi, na což už se v naprosté většině případů nepoukazuje.⁴⁵ Při té příležitosti také kardinál přejmenoval vrch Tanzberg na Svatý kopeček (v německy psaných pramenech a literatuře *der*

⁴⁴ KOUDELA, M. Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta. In *RegioM: Sborník Regionálního muzea v Mikulově*. Mikulov: Regionální muzeum v Mikulově, 2008, s. 37. Onen odkaz se týká knihy *Mikulov. Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30.

⁴⁵ Nedatovaná *Notata a Georgio Ottislao primo Praeposito Nicolsburgensi*; Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), kart. č. 2788, inv. číslo 13102, sign. 2, fol. 37^r. V tom, co přesně kardinál Dietrichstein na Tanzbergu nechal postavit, se literatura různí, zřejmě také v závislosti na tom, zda jsou autoři přesvědčeni, že „původní“ stavba přežila do jejich doby, či nikoli (k tomu podrobněji viz 4. kapitolu). Zde již však mohou říci, že stavba, kterou mají návštěvníci Svatého kopečku možnost spatřit dodnes, je původní, a proto je nutno uvádět termín *kostel*. Gregor Wolný (WOLNÝ, G. *Kirchliche Topographie von Mähren*, S. 47), Ignaz Neugebauer (NEUGEBAUER I. *Chronikalischen Notizen aus der Vorzeit der Stadt und Herrschaft Nikolsburg*, S. 14 – zde je zajímavé, že Neugebauer tvrdí, že kardinál nechal kostel postavit r. 1630, tedy v době, kdy již byl podle všeho dokončen: viz dále) i Theodor Seifert (SEIFERT, T. R. *Nikolsburg*, S. 163) uvádějí shodně *Kirche*, tedy *kostel*, Metoděj Zemek (ZEMEK, M. et al. *Mikulov: Památková rezervace*) hovoří jednou o *kostelíku* (s. 88), hned na následující straně však píše o „kapli sv. Šebestiána, která byla vybudována [...] v roce 1623“ a na s. 92 zase o *kostelu*. Richter (RICHTER, V. *Začátky Svatého Kopečku*. In RICHTER, V. et al. *Mikulov*. Brno: Nakladatelství Blok, 1971, s. 133) se o první stavbě na Tanzbergu též vyjadřuje jako o *kapli*. Stejně činí i autor kapitoly o Sv. Kopečku v knize *Mikulov: Město, ve kterém zpívají domy* na s. 30 a Miroslav Koudela ve svém článku *Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta* na s. 37. Citovaná „*Notata a Georgio Ottislao primo Praeposito Nicolsburgensi*“ zmiňuje trochu nekonkrétní „*templum in honoram S. Sebastiani Martyris, SS. Caroli Boromai et Rochi Confessarim* [...]“ K problému zasvěcení viz tytéž práce; srov. také RIGASOVÁ, M. Význam kardinála Dietrichsteina pro rozvoj rozsáhlých urbanistických úprav krajiny mezi Mikulovem, Valticemi a Lednicí. In *RegioM*. 2004, s. 61. (Milada Rigasová pokládá onu stavbu rovněž za kostel.)

heilige Berg, jinde též *sanctus mons* či *mons sacer*), „pro mnohé a velké zázraky, které se tam hned od počátku udály.“⁴⁶ Výběr data pro tak význačnou událost je poměrně logický vzhledem ke skutečnosti, že Dietrichstein byl zaníceným vyznavačem kultu Panny Marie. Stavba kostela byla dokončena snad roku 1630.⁴⁷ Jelikož novou svatyní záhy začalo navštěvovat mnoho poutníků, rozhodl se František z Dietrichsteina pravděpodobně roku 1626 pro zřízení cesty s pašijovými zastaveními.⁴⁸ Možná však chtěl kardinál spíše na zamýšlené nové poutní místo lidi přilákat. Vyloučit konečně nelze ani to, že tu působily oba faktory současně.

O přesném počtu kapliček postavených v 17. stol. a jejich určení se dosud vedou spory: tomuto tématu se naposled podrobně věnoval Miroslav Koudela v příspěvku, který jsem již několikrát citoval. Na str. 37 dochází k závěru, že v 17. století nejspíše na Svatém kopečku stálo celkem deset objektů: kostel Sv. Šebestiána, zvonice, kaple Božího hrobu a sedm kapliček křížové cesty. Svou domněnku opírá o rytinu v díle Franze Xavera Wohlhaubtera z roku 1673, na níž je zřetelně vidět šest kaplí (včetně Božího hrobu, jehož vznik byl ve starších publikacích kladen až do 18. století, ale např. Dobromila Brichtová ji pokládá rovněž za součást původního pašijového cyklu)⁴⁹; sedmou je kaplička „na samotném úpatí Svatého kopečku, [která] je tak před očima pozorovatele (stejně jako autora veduty) skryta za okolní zástavbou.“⁵⁰ Činit podobná rozhodnutí pouze na základě vyobrazení může být ošidné, jelikož víme, že výtvarníci si často skutečnost přizpůsobovali svým uměleckým zájmům a potřebám. Co se týká původního počtu

⁴⁶ Nedatovaná *Notata a Georgio Ottislao primo Praeposito Nicolsburgensi*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), kart. č. 2788, inv. číslo 13102, sign. 2, fol. 37r: „*Et ob multa et magna miracula, quae ibidem statim ab initio sunt, [...]*“

⁴⁷ KOUDELA, M. Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta, s. 37.

⁴⁸ Viz např. *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30.

⁴⁹ Srov.: HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 2; 5; *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30; RICHTER, V. et al. *Mikulov*, s. 133; ZEMEK, M. et al. *Mikulov : Památková rezervace*, s. 88. Jak ukázal ve své diplomové práci Tomáš Řepa, vyplývá postavení kaple Božího hrobu v první etapě budování mikulovské Kalvárie již z logiky průběhu pašijových procesí. (ŘEPA, T. *Kaple Božího hrobu v Čechách a na Moravě v období baroka*. Olomouc, 2010, s. 37. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Viz také dále.

⁵⁰ KOUDELA, M. Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta, s. 38.

zastavení, můžeme i přesto s Miroslavem Koudelou souhlasit – bylo jich skutečně osm včetně kaple Božího hrobu. Vyplývá to ze *Zprávy prvního mikulovského probošta Jiřího Otislava*, která udává i jejich určení. Píše se v ní toto: „[...] roku 1626. Na cestě, aby povzbudil poutníky k větší zbožnosti, nechal [kníže – míněn František z Dietrichsteina – pozn. autora] postavit sochy představující mystéria Kristova utrpení. Nejprve Krista modlícího se v zahradě, dále Krista bičovaného, Krista korunovaného [trnovou korunou – pozn. autora], potom Krista, kterak si z něj tropí posměch, dále Krista nesoucího kříž, na Svatém kopečku Krista ukřižovaného, o kus dál naproti Krista mrtoého, oplakávaného blahoslavenou Pannou Marií, a nakonec Boží hrob.“⁵¹ Tomuto popisu odpovídá ikonografická výzdoba kapliček nesoucích v současnosti čísla 2 (Kristus v Getsemanské zahradě), 4 (bičování), 5 (nasazení trnové koruny), 6 (scéna Posmívání), 7 (Kristus nesoucí kříž), 11 (ukřižování – ovšem dnešní malířská výzdoba je podstatně mladší), 12 (oplakávání Krista Pannou Marií – dnes již tato kaple žádnou sochařskou výzdobu nemá)⁵² a kaple Božího hrobu. Dochované sochy pochází dle Bohumila Samka z doby kolem r. 1700 a jsou dílem několika autorů.⁵³ S ohledem na to, co bylo řečeno výše, by však některé mohly být i o půl století starší. Zároveň jsou ale některé kaple prokazatelně mladší než jejich dekorace, což znamená, že se sochy ze svých původních

⁵¹ *Notata a Georgio Ottislao primo praeposito Nicolsburgensi*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), kart. č. 2788, inv. číslo 13102, sign. 2, fol. 37r: „[...] anno 1626. In itinere autem, ut ascendentes ad majorem devotionem excitentur, sculpta mysteria passionis Christum poni. In primis Christum in horto orantem, deinde Christum flagellatum, deinde Christum Coronatum, deinde Christum illusum, deinde Christum bajulantem Crucem, in sancto monte Christum crucifitium, in altero monte vero eo opposito Christum mortuum, deploratum a B. Maria Virgin. ac ultimo sepulchrum D[omi]ni.“ Zpráva je nedatovaná, přesto lze dobu jejího vzniku stanovit mezi léta 1632 – poslední rok, o němž je ve zprávě řeč – a 1647 – toho roku vystřídal Jiřího Otislava z Kopenic v úřadě probošta Řehoř Václav Janus. (KOUDELA, M. – VRBKA, J. *Verbo et exemplo : Dějiny Význačné kolegiální kapituly a kostela sv. Václava v Mikulově*. Mikulov : Regionální muzeum v Mikulově, 2007, s. 50.) Tato zpráva tak představuje zřejmě nejstarší doklad o zřízení mikulovské kalvárie, který máme k dispozici. Urbář z roku 1629 se prý zmiňuje o „kostelev sv. Štěpána [!] na Kopečku s kaplemi křížové cesty «s krásnými figurami»“ (ŘEPA, T. *Kaple Božího hrobu v Čechách a na Moravě v období baroka*, s. 35).

⁵² Viz KOUDELA, M. *Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta*, s. 43-49.

⁵³ SAMEK, B. *Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. díl, J-N*. Praha : Academia, 1999, s. 500.

kapliček stěhovaly. Přehledně je vztah domnělé původnosti kapliček a jejich sochařské výzdoby zachycen v tabulce 1.⁵⁴

dnešní pořadové číslo	pův. kapličky ze 30. let 17. stol.		pův. dochovaná sochař. výzdoba (kol. r. 1700)	
	NGO	M. K.	NGO (původní č. zastavení)	M. K. (popis soch a dnešního určení kaplí)
1				Loučení Ježíše s Pannou Marií
2			1	Modlitba v Getsemanech
3				Spící učedníci v Getsemanech
4			2	Bičování
5			3	Korunovace trnovou korunou
6			4	Posmívání
7			5	Nesení kříže
8				Setkání Ježíše s jeruzalémskými ženami (freska)
9				Ježíš padá pod křížem potřetí (deskový obraz)
10				kaple sv. Barbory
11			6	Ukřižování (freska)
12			7	Oplakávání Pannou Marií
13				?
Boží hrob			(8)	Boží hrob
14				Vzkříšení?

Tab. 1 – původnost kapliček křížové cesty a jejich sochařské výzdoby

(Zdroje: *Notata a Georgio Ottislao primo praeposito Nicolsburgensi*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), kart. č. 2788, inv. číslo 13102, sign. 2, fol. 37^r a KOUDELA, M.: Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta. In: *RegioM*. 2008, s. 43-49.)

Nejjednodušší možné vysvětlení, tedy že sedm původních dochovaných soch bylo nejdříve umístěno v oněch sedmi kapličkách, o nichž je Koudela přesvědčen, že pocházejí ze třicátých let 17. století, je nutné odmítnout hned z několika důvodů a je si toho vědom i Koudela. Předně se objeví otázka, která ze soch by náležela do dnešní 14. kaple, která zřejmě byla vyhrazena Kristovu vzkříšení (nachází se totiž až za Božím hrobem). Dalším problémem je fakt, že dvě kapličky (dnes čísla 10 a 12) měly pravděpodobně své zvláštní zasvěcení – sv. Barboře a Bolestné Panně Marii.⁵⁵ A konečně je tu zjevný

⁵⁴ NGO = *Notata a Georgio Ottislao primo praeposito Nicolsburgensi*; MK = článek Miroslava Koudely. Ty kaple resp. sochy, které jsou dle uvedených zdrojů původní, mají zelené podbarvení.

⁵⁵ KOUDELA, M. Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta, s. 39.

rozpor mezi dochovanými sochami a sochami uváděnými ve *Zprávě*: konkrétně sochami Loučení a Spících učedníků, o nichž *Zpráva* neví, a sochami Ukřižování a Oplakávání, jež naopak zmiňuje, a nezachovaly se. Určit dnes, zda některé (určitě ne všechny) z dochovaných soch byly zhotoveny ve 30. letech 17. století a zejména pak které, je asi téměř nemožné. Zároveň je ale jisté, že pokud ne, nelze o sochách, které můžeme dodnes obdivovat, tvrdit, že jsou původní, a to jednoduše proto, že musely nahradit ještě původnější soubor, o němž hovoří urbář a který uvádí podrobněji i *Zpráva*. Jako velmi pravděpodobné se mi jeví, že zde máme co dělat se sochami, jež vznikly minimálně ve dvou fázích: některé už ve třicátých letech na objednávku Františka z Dietrichsteina, další potom kolem r. 1700. Jestliže sochy, jež vydržely, odpovídají také *Zprávě*, nemusí to pochopitelně ještě znamenat, že *všechny* pocházejí z 30. let 17. století; nicméně se mi zdá divné, že by *ani jedna* z původních soch nepřečkala do konce 17. století a byly tak nahrazeny úplně všechny. Stálo by snad proto za to, provést ještě jednou jejich důkladnou uměleckohistorickou analýzu.

Stejně tak nám nezbyvá, než se smířit s nejistotou a domněnkami, co se týká řešení problému stáří jednotlivých kapliček. Miroslav Koudela rozdělil celý soubor kaplí na dvě části: první vznikla „snad [...] kolem roku 1630“⁵⁶ – to jsou kapličky, jež dnes nesou pořadová čísla 1, 8, 10, 11, 12, 13, 14 a Boží hrob – a druhá je ze třetí čtvrtiny 18. století – kapličky č. 2, 3, 4, 5, 6, 7 a 9,⁵⁷ čili pět kapliček zahloubených do skály (3, 4, 5, 6 a 7) a dvě volně stojící. Již jen trochu vnímavějšímu pozorovateli nemůže uniknout patrný rozdíl v umělecké úpravě kaplí z první a druhé části – snad jedinými výjimkami jsou zjevně nověji opravené kapličky č. 12 a zejm. 13, obě bezprostředně za kostelem sv. Šebestiána na vrcholu Svatého kopečku (srov. Obr. 1-14). I zde se ovšem vynořuje jeden rozpor: podle *Zprávy Jiřího Otislava* byl posledním zastavením Boží hrob; Miroslav Koudela však považuje za kapli z 30. let 17. století ještě kapličku č. 14, která stojí až kus *za* Božím hrobem. Navíc Jiří

⁵⁶ KOUDELA, M. Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta, s. 42.

⁵⁷ Tamtéž.

Otislav mluví o sochách (sculpta), nikoli kaplích. Proto si myslím, že za života kardinála Dietrichsteina byly na Kopečku pouze sochy a kapličky k nim byly dostaveny až později, jistě však před 70. lety 17. století, možná ale pouze několik málo let po Dietrichsteinově smrti. Kolik jich ale bylo? Mapa Dietrichsteinského panství z roku 1675 údajně zobrazuje „15 sakrálních objektů.“⁵⁸ Jelikož se autorka článku podrobněji mapě nevěnuje, nemůžeme si být jisti, zda coby „sakrální objekty“ počítá i zvonici a zda na Kopečku tenkrát stálo 13, či 14 kapliček plus kostel sv. Šebestiána. I tak z řečeného vyplývá, že již v 70. letech 17. století bylo možno na Svatém kopečku spatřit přinejmenším 13 kaplí křížové cesty. Zbylé dvě (či jedna?) přibýly snad později. Nicméně s ohledem na zjevnou odlišnost podoby kapliček, jež dnes na Kopečku jsou, se zdá, že jejich geneze byla ještě složitější. Nesmíme totiž zapomínat, že do dnešní podoby kapliček se promítla i rekonstrukce z 60. let 19. století,⁵⁹ a tudíž nelze jednoduše vycházet jen z porovnávání jejich současného vzhledu.

Roku 1632 (tedy nikoli roku 1631, jak jsou přesvědčeni všichni autoři textů o Svatém kopečku)⁶⁰ přibýla na Svatém kopečku samostatně stojící zvonice – campanilla, pro niž nechal František z Dietrichsteina předchozího roku ulít velký zvon. Ve zvonici ovšem nakonec vyzváněly zvony dva: větší Šebestián a menší Anna, oba posvěcené 14. července 1632.⁶¹

Tak vznikla mikulovská kalvárie, dle Koudely první komplex druhu „Svatých hor, Křížových vrchů, Kalvárií, Svatých kopečků či Božích hor [...]“ a dokonce nejstarší křížová cesta⁶² na území dnešní České republiky. Naproti tomu Václav Richter píše toto: „Kardinál tu využil prastaré myšlenky posvátných

⁵⁸ KULIŠŤÁKOVÁ, L. Pozdně renesanční a raně barokní komponovaná krajina Mikulovsko – Falkenštejsko. In *Komponovaná kulturní krajina a možnosti její obnovy a zachování : Přednášky z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 22. - 23. dubna 2010*. [online] Olomouc : Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci, 2010 [cit. 2011-07-04] s. 50. Dostupné z WWW: <<http://www.npu.cz/download/1304611916/Olomouc-sbornik-Komponovana-kulturni-krajina1.pdf#page=45>>.

⁵⁹ Srov. *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30.

⁶⁰ Srov. výše citované práce.

⁶¹ *Notata a Georgio Ottislao primo praeposito Nicolsburgensi*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), kart. č. 2788, inv. číslo 13102, sign. 2, fol. 37^{r-v}.

⁶² KOUDELA, M. Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta, s. 37, přímá citace tamtéž, s. 35.

hor, která i u nás se objevuje s architektonickým vybavením již ve 13. století (Slavonice). [Pozn.: zvýraznil autor těchto řádků.]“⁶³ František z Dietrichsteina se nepochybně při přeměně Tanzbergu na Svatý kopeček inspiroval poutními místy v severní Itálii, která zajisté osobně navštívil, zvl. Sacro Monte di Varese nebo spíše Sacro Monte di Varallo.⁶⁴

Postavení kostela sv. Šebestiána, Karla Boromejského a Rocha⁶⁵ na Tanzbergu bývá spojováno s morovou epidemií, jež v Mikulově a na mnoha okolních místech řádila roku 1622. Kardinál chtěl tímto aktem poděkovat Bohu za překonání epidemie, či „zmírnit onu ránu,“⁶⁶ jež jeho město postihla.⁶⁷ Ve skutečnosti nešlo ovšem ani tak o důvod, jako o záminku, či vhodnou okolnost, jež se Františku z Dietrichsteina naskytla. Kardinál zřejmě toužil po viditelném projevu vděčnosti za Boží pomoc, jíž se mu dostalo; celou akci však nelze připisovat pouze tomuto jednomu motivu. V době, kdy k postavení kostela a zřízení křížové cesty došlo, probíhala v českých zemích vlna rekatolizace po poraženém stavovském povstání (viz výše) a vybudování poutního místa se mohlo spolu s již jmenovanými opatřeními stát vhodným nástrojem k posílení a upevnění katolické víry. Vytváření nových posvátných míst a transformace těch stávajících bylo rovněž charakteristickým rysem (proti)reformační doby.⁶⁸ Mohla se tu projevit i Dietrichsteinova touha mít v Mikulově „kus Itálie,“ kterou měl tak rád. K tomu, že si pro mikulovskou Svatou horu vybral zrovna Tanzberg, vedl

⁶³ RICHTER, V. Začátky Svatého Kopečku, s. 133-134.

⁶⁴ K S. M. di Varese: *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30. O S. M. di Varallo píše PARMA, T. *Olomoucký biskup František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii*, s. 402: „Posvátná hora nad městem [míněn Sv. kopeček u Mikulova] využila konceptu i uměleckého zpracování Sacro Monte v severoitalském Varallu, svatým Karlem nazývané ‚Nový Jeruzalém‘.“

⁶⁵ Dále budu z praktických důvodů užívat pouze označení „kostel sv. Šebestiána,“ jak je obvyklé i v ostatních pracích.

⁶⁶ *Notata a Georgio Ottislao primo Praeposito Nicolsburgensi*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), kart. č. 2788, inv. číslo 13102, sign. 2, fol. 37r: „[...] ad mitigandam hanca plagam [...]“

⁶⁷ SEIFERT, T. R. *Nikolsburg*, S. 163, viz také: *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30.

⁶⁸ Srov. COSTER, W. – SPICER, A. (eds.) *Sacred Space in Early Modern Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. V úvodu na straně 6 píše: „In the reconquered kingdom of seventeenth-century Bohemia, this necessitated the creation of new religious identities in the resanctification of ‘heretical’ space.“

kardinála krom snahy vymazat z paměti místních obyvatel vzpomínky na obřady spjaté s pohanskou magií i jiný záměr. Opět tu totiž zapůsobil jeho charakter výrazné krajinné dominanty, již zdaleka dobře viditelné a připomínající katolickou víru širokému okolí.

O tom, že František z Dietrichsteina považoval tvářnost krajiny za důležitou, svědčí jeho projekt komponované krajiny v okolí Mikulova, do nějž byly stavební úpravy na Svatém kopečku, stejně jako přestavba města, začleněny. Mezi „*stavební kameny*“ komponované krajiny v okolí Mikulova, jak píše Milada Rigasová, která se tomuto tématu věnuje, patřily: „*Knížecí rezidence [...], dále zámek Děvičky [...] a při něm cisterna na vodu; park pod zámkem s různými vlašskými dřevinami a vodotrysky; zelinářská zahrada pod hradbami; velmi rozsáhlá ovocnářská a zelinářská zahrada U větrných mlýnů; při ní obora a pěkný letohrádek; pěkný libosad na ostrově Potrz s letohrádkem a s rozmanitými uměleckými výtvoři [uprostřed Nového rybníka jihovýchodně od města, letohrádek byl s městem spojen jírovcovou alejí]⁶⁹; zoláštní zelnice a štěpnice u města nazývaná Jelení zahrada; ovocnářská zahrada na Svatém kopečku nad městem; ... mariánská kaple loreta; na Svatém kopečku kostel sv. Šebestiána s kaplemi křížové cesty s krásnými figurami“⁷⁰ a také „*obranná věž na Kozím vrchu.*“⁷¹ Vidíme tedy, že nejen v celém areálu komponované krajiny, ale rovněž na samotném Svatém kopečku – jenž je vnímán hlavně jako místo náboženských procesí a to, že sloužil také jako sad, se příliš nezdurazňuje – se snoubila snaha o praktické využití s funkcí estetickou a duchovní. Jak*

⁶⁹ RIGASOVÁ, M. – MACHÁČEK, P. – GRULICH, V. *Krajinou luhů a stepí Břeclavska*. Břeclav : Moraviapress, 2002, s. 125. Ke komponované krajině Mikulovska viz také příspěvek M. Rigasové (viz násl. pozn.), nejnověji pak KULIŠŤÁKOVÁ, L. Pozdně renesanční a raně barokní komponovaná krajina Mikulovsko – Falkenštejnsko. In *Komponovaná kulturní krajina a možnosti její obnovy a zachování : Přednášky z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 22. - 23. dubna 2010*. [online] Olomouc : Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci, 2010 [cit. 2011-06-07] s. 45-55. Dostupné z WWW: <<http://www.npu.cz/download/1304611916/Olomouc-sbornik-Komponovana-kulturni-krajina1.pdf#page=45>>.

⁷⁰ Mikulovský urbář z roku 1629. Citováno podle RIGASOVÁ, M. Význam kardinála Dietrichsteina pro rozvoj rozsáhlých urbanistických úprav krajiny mezi Mikulovem, Valticemi a Lednicí, s. 57.

⁷¹ RIGASOVÁ, M. – MACHÁČEK, P. – GRULICH, V. *Krajinou luhů a stepí Břeclavska*, s. 125.

bude ukázáno dále, po zákazu procesí a odsvěcení kostela za císaře Josefa II., zcela převládla světská úloha kostela a Kopečku.

Když Dietrichsteinové prováděli na konci 17. století barokní přestavbu zámku, v jejímž rámci byla rozšiřována plocha zámeckého pozemku terasami, a budovali postupně zámecký park, podřídili výstavbu největší, východní terasy právě pohledu na jednu z dominant Mikulova, Svatý kopeček.⁷²

⁷² RIGASOVÁ, M. – MACHÁČEK, P. – GRULICH, V. *Krajinou luhů a stepí Břeclavska*, s. 125.

3 NÁBOŽENSKÝ ŽIVOT SVATÉHO KOPEČKU DO JOSEFÍNSKÝCH REFORM

3.1 Poutní praxe

Od třicátých let 17. století do osmdesátých let 18. století přitahoval Svatý kopeček u Mikulova věřící zejména v době postní a o velikonočním týdnu. Plnil tak funkci, kterou pravděpodobně zamýšlel již František z Dietrichsteina, když křížovou cestu zřizoval. Do Mikulova směřovali poutníci hlavně kvůli Černé madoně loretánské, lze se však důvodně domnívat, že když už v Mikulově byli, zavítali také na Svatý kopeček. Zajímavé je, že v *Consignatiu Processionum* se přímo Svatý kopeček u Mikulova objevuje pouze jednou, a to v souvislosti s poutníky z Perné (Berg), kteří jej navštěvovali o svátku sv. Rocha a na Bílou neděli.⁷³ I tak lze předpokládat, že na pašijových procesích se účastnili nejen mikulovští občané.

Procesí se konala během postu obvykle v úterý a ve středu (krom toho byly ještě každý čtvrtek v postní době vikářem slouženy v kostele sv. Šebestiána mše a udělována požehnání).⁷⁴ Začátek procesí byl ohlášen zvoněním zvonu v kolegiátním kostele v jednu hodinu odpolední. Od kostela se poté vydalo procesí, v jehož čele byl nesen černý prapor s vyobrazením Vykupitele v životní velikosti, na vrchol Svatého kopečku. Po cestě se modlil růženec a odbývaly „obvyklé pobožnosti.“ Když se přišlo ke kapli Božího hrobu, procesí se vydalo za zpěvu veršů Šalamounovy písně zpět ke kostelu sv. Šebestiána, kde bylo drženo kázání. Ještě se pomodlili šest Otčenášů a Zdravas Maria, byla udělena požehnání, a procesí bylo skončeno.

⁷³ *Consignatio Processionum ex Decanatibus, Parochis in Marchionatu Moraviae existentibus annue duci solitatum*. Nestránkováno; Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO (Arcibiskupská konsistoř Olomouc), kart. č. 2212, sign. C9. Z *Consignatia* také vyplývá, že nejčastějšími dny, kdy poutníci do Mikulova chodili, byl svátek Nanebevzetí Panny Marie (15. srpen, 14 případů) a Narození Panny Marie (8. září, 6 případů) – souvislost s kultem Mikulovské černé Madony je tedy zřejmá.

⁷⁴ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 12.

Během velikonočního týdne bylo v kapli Božího hrobu po tři dny a noci (od Zeleného čtvrtka do Bílé soboty) udržováno světlo ve dvanácti lampách, jež mohly symbolizovat dvanáct Ježíšových učedníků, kteří s ním měli bdít při modlitbě v Getsemane (Mt 26, 36-46; Mk 14, 32-42; L 22, 36-46). Na Velký pátek se konalo větší procesí, začínající už v jedenáct hodin dopoledne. Jak toto procesí vypadalo? V jeho čele byl nesen černý praporec tak jako u postních procesí, tentokrát za ním ale následoval ještě kříž. Další pořadí osob nedovoluje mnou užitý pramen přesně stanovit. Nicméně z průběhu jednotlivých úkonů během procesí si o nich lze udělat obrázek. Bylo třeba šesti mužů, „oděných do levitských šatů a takzvaných Kaifášových čepců,“ aby od dvanáctého zastavení nesli máry, na nichž byla položená socha Vykupitele v životní velikosti, kterou potom uložili do kaple Božího hrobu, zpívající při tom smuteční písně. Za márami kráčely tři „tzv. sv[até] ženy,“ zcela zahalené do černých šatů.⁷⁵ Tyto tři ženy zřejmě upomínaly na Máří Magdalénu, Marii, „matku Jakuba mladšího a Josefa, a Salome,“ jež byly přítomny Ježíšově smrti na kříži (Mk 15, 40). Od Božího hrobu se procesí vydalo nazpět ke kostelu sv. Šebestiána, kde byla následně celá pobožnost ukončena, většinou okolo páté hodiny odpolední. Celkem pronesl kapucínský řádový kněz během procesí pět kázání, a sice u 3., 6., 8., 12. a 14. zastavení,⁷⁶ která dnes odpovídají motivům Spících učedníků, Posmívání, Setkání Ježíše s jeruzalémskými ženami, Oplakávání mrtvého Ježíše Pannou Marií a Božímu hrobu. Vzhledem k nejasnostem ohledně stáří jednotlivých zastavení a proměnlivosti jejich určení (viz výše) se lze o námětech kázání – v případě, že tematicky odpovídala zastavením – jen dohadovat. Je pozoruhodné, že všichni, kdo se podíleli na zdárném průběhu procesí (vyjma šesti nosičů már a tří představitelk „svatých žen“) dostali za odvedenou práci finanční odměnu (včetně mnou nezmíněného kostelníka,

⁷⁵ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 12, obě přímé citace tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž, S. 10-12, přímá citace ze str. 11: „gewöhnliche Stationsgeheimniß.“

ministrantů, předříkávače modliteb, pomocného kostelníka, který dával znamení vyzváněním a lidí, kteří umetali z křížové cesty snůh).⁷⁷

Není prozatím jasné, jestli takto popsaná procesí probíhala každoročně od dob kardinálových až do josefínských reforem, nebo zda byla některý rok vynechána, a probíhala-li vždy podle výše načrtnutého scénáře, nebo jejich průběh zaznamenal nějaké, byť třeba drobné změny. Víme však jistě, že jejich konec přinesly reformy Josefa II., v jejichž důsledku byl kostel sv. Šebestiána odsvěcen a uzavřen (viz kap. 4).

3.2 Bratrstvo při kostele sv. Šebestiána

Aby byl přehled náboženských aktivit spojených se Svatým kopečkem úplný, musím se alespoň stručně, tak jak to dovolují prameny, zmínit i o bratrstvu, jež působilo při kostele sv. Šebestiána. Informací o něm nemáme dostatek: literatura jej uvádí jen v jednom případě, v souvislosti s rušením náboženských bratrstev v Mikulově roku 1785⁷⁸ a Franz Xaver Haschek o něm pojednává relativně krátce.

Již rok vzniku bratrstva (v němčině Angst-Christi Bruderschaft) je zahalen v nejasnostech. Snad bylo ustaveno roku 1657, k němuž se vztahuje poznámka o jeho členech, „jejichž počet byl hned po postavení kostela a kaplí roku 1657 [!] 33.“ Nápad na založení bratrstva vzešel údajně od „zbožných mikulovských občanů,⁷⁹ z čehož by se dalo soudit, že na rozdíl od mnoha jiných bratrstev té doby, jejichž ustavení mělo podporovat rekatolizaci a konfesionalizaci,⁸⁰ toto vzniklo již ve víceméně zcela rekatolizovaném

⁷⁷ Tamtéž, S. 12.

⁷⁸ RICHTER, V. et al. *Mikulov*, s. 223.

⁷⁹ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 29: „Den ersten Impuls zur Errichtung dieser Bruderschaft gaben die einige fromme Bürger der Stadt Nikolsburg selbst; deren Zahl gleich nach Erbauung der Kirche und der Kapellen im Jahre 1657 33 betrag.“

⁸⁰ MAŇAS, V. Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem. In JIRÁNEK, T. – KUBEŠ, J. (eds.) *Bratrstva : Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby. III. pardubické bienále*, 29. – 30. dubna 2004). [online] Pardubice : Univerzita Pardubice, 2005 [cit. 2011-07-28], s. 52. Dostupné z WWW: <http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/35262/1/ManasV_Nabozenska%20bratrstva_Bratrstva_2004.pdf>.

městě. Jestliže to ale říká vikář kolegiálního kostela, nemůžeme vyloučit, že jde o tvrzení účelové – jako církevní představitel Mikulova přece neměl zájem na tom, aby si o občanech tohoto města někdo myslel, že nebyli zbožní; právě naopak. Vedení bratrstva se zpočátku ujal probošt Mathias Hertranft⁸¹ s kanovníky. Oficiálního biskupského a papežského potvrzení dosáhlo bratrstvo až r. 1714. Ačkoli byl počet jeho členů původně stanoven na 33 (symbolický počet Kristových let, související nepochybně s názvem bratrstva), postupně jich přibývalo, neboť neexistovala žádná kritéria pro přijímání nových adeptů. Bohužel nemáme o členech bratrstva žádné bližší zprávy; např. z jakých společenských poměrů pocházeli, jaké byly převládající věkové kategorie či zda mezi nimi byly rovněž ženy.

O činnosti bratrstva se toho také dovídáme velice málo. Snad sestávala jen z pravidelného sloužení čtvrtěčních pobožností v kostele sv. Šebestiána a mší za spásu duše zemřelých bratrů „*u privilegovaného oltáře*“ téhož kostela.⁸²

⁸¹ Mathias Hertranft byl mikulovským proboštem v letech 1653-1682; více o něm viz KOUDELA, M. – VRBKA, J. *Verbo et exemplo*, s. 50.

⁸² HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale...*, S. 29

4 DALŠÍ OSUDY SVATÉHO KOPEČKU

4.1 Přestavby a vysvěcení staveb na Svatém kopečku

Roku 1679, tedy zhruba 40 let po smrti iniciátora jeho stavby, se kostel sv. Šebestiána dočkal vysvěcení při příležitosti generální vizitace biskupského generálního vikáře Johanna hraběte Breunera. Konsekrovány byly všechny tři oltáře (hlavní sv. Šebestiána i oba boční sv. Karla Boromejského a sv. Rocha). V rámci slavnosti uděloval vikář svátost biřmování a některým klerikům z řádu piaristů a kapucínů nižší svěcení.⁸³

Na počátku 18. století (r. 1714 za probošta Jakuba Františka Tilschera) se kostel zvětšil o barokní sakristii – malé prostory po stranách kostela už nedostačovaly stále rostoucímu počtu poutníků.⁸⁴ Tato sakristie poněkud narušuje jinak zcela pravidelný půdorys kostela. Od té doby až do dnešních dnů nezaznamenal kostel sv. Šebestiána na Svatém kopečku žádné zásadní stavební změny; snad jedinou výjimkou by mohla být rekonstrukce z 60. let 19. století, o níž je psáno níže.

Když byla mikulovská křížová cesta doplněna na nový kanonický počet čtrnácti zastavení,⁸⁵ mohla být 1. září 1776 slavnostně vysvěcena. Tomu ale musela předcházet oficiální žádost k papeži Piu VI. o zmocnění mikulovského probošta Johanna Leopolda Haye, aby mohl novou křížovou cestu posvětit. Nejednalo se o pouhou formalitu, neboť světící privilegium měli pouze reformovaní františkáni. Proto také z Říma přišla instrukce ustanovit za tímto účelem oprávněného řádového kněze. Stal se jím představený františkánského kláštera ve Feldsbergu Franz Sebald. Jak je u Haschka zvykem,⁸⁶ popisuje celou ceremonii do detailů; tento zájem není

⁸³ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 4-5.

⁸⁴ Tamtéž, S. 5-6. Jakub František Tilscher byl mikulovským proboštem v letech 1714-1727; více k němu viz KOUDELA, M. – VRBKA, J. *Verbo et exemplo*, s. 52.

⁸⁵ Viz KOUDELA, M. *Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta*, s. 38; pokus o rekonstrukci vzniku jednotlivých zastavení křížové cesty viz výše. Od celkového počtu patnácti kapliček na Svatém kopečku je nutno odečíst kapli sv. Rozálie na jeho severním svahu, která nemá se zastaveními pašijového cyklu jasnou souvislost.

⁸⁶ Srov. např. popisy postních pobožností na str. 11-12, oslav stoletého výročí vysvěcení kostela na str. 13-14.

příliš překvapující, protože plně odpovídá Haschkově funkci vikáře kolegiálního kostela u sv. Václava. Samozřejmě, jak jinak také, neopomene dodat, že vše proběhlo „v nejlepší pořádku.“⁸⁷ Poté, co vysvětil křížovou cestu, pronesl Franz Sebald k shromážděnému lidu kázání před kostelem sv. Šebestiána a vikář Franz Baiml odsloužil zpívanou děkovnou mši. O jedné hodině odpolední byla konečně celá slavnost „k velké radosti města i okolí“⁸⁸ u konce.

4.2 Bouře a požáry

Exponovaná poloha Svatého kopečku v mírně zvlněné krajině bezprostředního okolí Mikulova nicméně nebyla pouze výhodou a nepřitahovala jen pozornost více či méně zbožných lidí. Stavby na Kopečku se stávaly také častým terčem blesků a trpěly rovněž povětrnostními podmínkami; proto musely být mnohokrát opravovány, či dokonce přestavovány. Zprávy máme o zvonici a kostele, o kapličkách nikoli. Zvláštní je, že literatura se značně rozchází, přestože prameny hovoří poměrně jasně.

Theodor Seifert, čerpající z „*historických poznámek archiváře A. Bruna,*“ správně píše k r. 1663 i k r. 1767 pouze o požáru zvonice, o kostele se nevyjadřuje.⁸⁹ Podle Václava Richtera původní kaple sv. Šebestiána nepřekročila dokonce ani 35 let, když roku 1663 padla definitivně za oběť požáru. Roku 1672 započala stavba většího kostela „*na půdorysu řeckého kříže, zaklenut[ého] v ramenech valeně a v křížení osmibokou kopulí,*“⁹⁰ který se dočkal vysvěcení r. 1679. Stejného názoru je i Dobromila Brichtová v knize *Mikulov* :

⁸⁷ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 9-10, doslovná citace ze str. 10. Johann Leopold Hay byl mikulovským proboštem v letech 1775-1780; více k němu viz KOUDELA, M. – VRBKA, J. *Verbo et exemplo*, s. 55.

⁸⁸ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 10.

⁸⁹ SEIFERT, T. R. *Nikolsburg*, S. 164, přímá citace ze str. 317. Archivář Brun znal pramenný materiál, z něhož vycházím i já (dnes uložen v MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), zvl. kart. č. 2788, inv. číslo 13102, sign. 2 a kart. č. 2784, inv. číslo 13087, sign. 39).

⁹⁰ RICHTER, V. Přestavba Svatého kopečku. In TÝŽ. et al. *Mikulov*, s. 156. Kostel tedy dispozičně odpovídal bazilice sv. Petra a Pavla v Římě. Z Richtera nejspíše vycházejí (místy jsou použity doslova stejné věty) autoři publikace *Mikulov : Památková rezervace* na s. 89 (cit. výše).

Město, ve kterém zpívají domy, která dokonce jmenuje knížete, jenž měl „větší kostel“ postavit: měl jím být Ferdinand z Dietrichsteina. O požáru zvonice téhož roku (viz níže) ale nic neví, v souvislosti s tím píše jen o roce 1767.⁹¹ Na tuto knihu se přímo odvolává i Miroslav Koudela. Ten ale pracoval i s další literaturou, takže se o poničení zvonice zmiňuje.⁹² Podle pramenů však vyhořela r. 1663 pouze zvonice. Důvodem této pohromy ovšem nebyla „invaze Tatarů,“⁹³ jak píše Franz Haschek, nýbrž nedbalost věžníka („Wachter“). Zpráva knížeti Dietrichstenovi z 8. září 1663 zmiňuje jen zkázu zvonice; je nemyslitelné, že by knížeti zatajili tak závažnou událost, jako zničení kostela. Krom toho je v ní výslovně uvedeno, že sice campanilla vyhořela, „zvonům a kostelu se ale nic nestalo a [požár] nevedl k jeho zkáze [kostela].“⁹⁴ Myslím si proto, že některý z autorů písíciích o Svatém kopečku omylem zaměnil zvonici za kostel (onen letopočet počátku stavby nového, většího kostela – 1672 – se může vztahovat na počátek obnovy campanilly) a ostatní, kteří od něj opisovali, tuto chybu převzali.

Další katastrofy následovaly v 18. století. Nejprve, když se v pátek 9. června 1752 brzy ráno hnala Mikulovem bouře, byl následkem úderu blesku do kostela zničen oltář sv. Rocha, byla poškozena omítka a rozbilo se jedno okno. Mnohem hůře se ale podepsala bouřka v roce 1767 na zvonici: campanilla (již podruhé) zcela vyhořela a tentokrát požáru padly za oběť oba zvony, takže kníže Karel Dietrichstein musel nechat u mikulovského zvonáře Johanna Adama Henckelmanna ulít zvon nový.⁹⁵ Smlouva uzavřená mezi nimi 13. listopadu 1767 přesně vymezuje postup Henckelmannovy práce: Nejprve měl zpracovat kov z roztavených zvonů Šebestián a Anna tak, aby byl použitelný pro ulití nového zvonu. Na nový zvon byly kladeny

⁹¹ *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30.

⁹² KOUDELA, M. *Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta*, s. 37. Viz také poznámky na konci článku.

⁹³ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 3. Tak byli označováni osmanští Turci.

⁹⁴ *Zprávy z 8. září 1663*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), kart. č. 2788, inv. číslo 13102, sign. 2, fol. 109^r a 110^r: „[...] der Glocken- und Kirch aber nichts geschehen, und ritt nicht ihm zu Verderbe [...]“. Předchozí přímá citace („Wachter“) tamtéž.

⁹⁵ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 6-8.

požadavky jak technické (měl vážit 75-80 centnérů – ve skutečnosti ulitý zvon vážil 4 300 kg, tedy cca 76,7 centnérů podle dolnorakouské měrné soustavy – a měl mít rezonanci odpovídající zvonu ve zvonici místní kolegiální kapituly⁹⁶), tak estetické (měl být opatřen patřičnými, blíže nespécifikovanými nápisy, znaky, podobiznami a pochopitelně letopočtem). Poté, co zvon řádně zvažil pomocí vídeňských vah, dopravených do Mikulova nejspíše speciálně za tímto účelem na knížecí náklady, měl být Henckelmann osobně přítomen zavěšení zvonu v nové campanille na Svatém kopečku a radit při tom.⁹⁷ Nový zvon měl být vyroben do dvou let, hotov byl ale už roku 1768. Téhož roku stála opět na Svatém kopečku i obnovená zvonice.⁹⁸ Roku 1767 údajně utrpěl škody způsobené požárem i kostel sv. Šebestiána, ačkoli pro to nejsou pramenné doklady. Zatím naposled udeřil do kostela blesk 24. června 1913.⁹⁹ Možná větší rána než všechny dosavadní požáry ale přišla v poslední čtvrtině 18. století.

⁹⁶ Snad míněn zvon ve věži kostela sv. Václava.

⁹⁷ *Smlouva mezi knížetem Karlem z Dietrichsteina a Johannem Adamem Henckelmannem ze dne 13. listopadu 1767*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), kart. č. 2784, inv. číslo 13087, sign. 39, fol. 1-3.

⁹⁸ KOUDELA, M. Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta, s. 39.

⁹⁹ *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30, k domnělému požáru kostela roku 1767 srov. HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 7-8.

5 REFORMY JOSEFA II. A SVATÝ KOPEČEK U MIKULOVA

5.1 Náboženské reformy císaře Josefa II.

Josef II. byl panovníkem vnímaným velmi kontroverzně, a to jak svými současníky, tak zpětně historiky. Přízeň lidu (a tím částečně i marxistické historiografie) si vysloužil Patentem o zrušení nevolnictví a Tolerančním patentem, naopak proti vytvoření josefínského katastru, poprvé stejně daníciho rustikál i dominikál se ostře postavila šlechta a některé náboženské reformy vyvolaly odpor církve. Někteří historici v Josefu II. vidí panovníka, jenž se snažil o „*usnadn[ění] chod[u] státu i život[a] jeho obyvatelstva*,”¹⁰⁰ jiní (obzvláště za první republiky, ale už i v době, kdy se usilovalo o lepší postavení českých zemí v rámci habsburské monarchie) jej odsuzovali jako „germanizátora.”¹⁰¹

Jak píše Justin Prášek, bývá Josef II. považován za nábožensky nepřátelského.¹⁰² Takový soud je přinejmenším nepřesný, pokud jej nelze rovnou odmítnout. Josef II. byl stejně jako jeho matka Marie Terezie věřící katolík. Náboženské reformy císaře Josefa II. nepochopíme a budeme vykládat chybně, neuvědomíme-li si, z čeho vycházely a jakých cílů jimi chtěl císař dosáhnout. Jeden z pilířů josefínských reforem tvořilo osvícenské myšlení. Josef se s ním seznámil již jako mladý prostřednictvím vídeňského profesora přirozeného práva Karla Antona Martiniho.¹⁰³ Podle teorie přirozeného práva mělo být zachováno pouze to, co bylo v souladu

¹⁰⁰ VONDRA, R. Osobnosti české minulosti : Josef II. (1741-1790). In *Historický obzor*, roč. 21, 2010, č. 3-4, s. 84.

¹⁰¹ K vývoji vnímání Josefa II. českou historiografií viz HAVRÁNEK, J. Císař Josef II. v pohledu českých historiků. In *U jednoho stolu : Prof. PhDr. Jaroslavě Janáčkové, CSc. k 70. narozeninám*. [online] Praha : vyd. za podpory Ústavu pro českou literaturu AV ČR, 2000 [cit. 2011-06-23] s. 11-15. Dostupné z WWW: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/strojopisne/JJUS/2.pdf>>.

¹⁰² PRÁŠEK, J. V. *Panování císaře Josefa II. : Část 1. Změny v úřední správě a ve věcech náboženských*. Praha : I. L. Kober knihkupectví, 1903, s. 300.

¹⁰³ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny : Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. Praha : Jelínek, 1945, s. 99.

s rozumem; z toho pak vyplývají snahy o odstranění přebujelých „barokní[ch] rysů[...] církve.“ Dalším motivem reformem byl jansenismus.¹⁰⁴

Mezi nejvýznamnější reformy církve a náboženství patří Toleranční patent, vydaný r. 1781, na jehož základě bylo tolerováno (nikoli zrovnoprávněno!) i vyznání augšpurské, helvetské a řeckopravoslavné. V souladu se snahou být skutečně ve všech oblastech, tedy i záležitostech náboženských, suverénním panovníkem, nařídil téhož roku všem klášterům přerušit „styky s představenými a kláštery v cizině“ a uložil jim zavést domácí správu založenou na provinciích.¹⁰⁵ V květnu roku 1783 zrušil císař všechna náboženská bratrstva, která měla být nahrazena „bratrstvem účinné lásky k bližnímu.“¹⁰⁶ Také bratrstvo při kostele sv. Šebestiána na Svatém kopečku přestalo existovat, ačkoli až o dva roky později.¹⁰⁷ Reformy postihly i poutníky, když Josef II. zakázal roku 1783 konání poutí a následujícího roku také všechna procesí, „jež by nebyla vedena řádně ustanoveným duchovním správcem, [...] zoláště kde by byly před průvodem kříž anebo korouhev neseny [...]“ s výjimkou procesí „*theofosick[ých]*.“¹⁰⁸ Známy je Josefův patent z r. 1781, který zrušil veškeré kláštery, jež nevykonávaly obecně prospěšnou činnost (péče o chudé a nemocné, vzdělávání). Majetek získaný likvidací klášterů – ale i zrušených chrámů, viz níže (včetně majetku nemovitého) – měl být využit nikoli pro světské účely, jak zdůrazňuje Eduard Winter, ale měl z nich být vytvořen náboženský fond, z něhož by se vyplácely důchody členům zrušených klášterů a s jehož pomocí by se budovala efektivnější farní správa.¹⁰⁹ Nové uspořádání a počty far měly brát ohled na místní podmínky, zvláště pak počet obyvatel v jednotlivých obcích, a měly se řídit zásadou, aby na jednu faru nepřipadalo příliš velké množství lidí. Z toho důvodu byly

¹⁰⁴ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 99-102. Přímá citace ze str. 100.

¹⁰⁵ PRÁŠEK, J. V. *Panování císaře Josefa II.*, s. 307. Přímá citace tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 383.

¹⁰⁷ RICHTER, V. et. al. *Mikulov*, s. 223.

¹⁰⁸ OHLER, N. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha : Vyšehrad, 2002, s. 209, PRÁŠEK, J. V. *Panování císaře Josefa II.*, s. 376. Z Práška jsou převzaty i obě přímé citace.

¹⁰⁹ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 119: „[...] neboť Josef nechtěl v žádném případě církevní odcizit církevní majetek.“ Srov. PRÁŠEK, J. V. *Panování císaře Josefa II.*, s. 388.

zřizovány i fary nové. Duchovenstvo, a to světské i řeholní, mělo být od r. 1783 vzděláváno společně v tzv. generálním semináři; císař si od toho sliboval větší povolnost kněží svým plánům a také sjednocení úrovně vzdělání.¹¹⁰

Z pohledu dějin Svatého kopečku u Mikulova je však nejdůležitější císařské nařízení z 12. července 1783, které se týkalo zrušení kaplí (později bylo ovšem přeneseno i na ostatní chrámy), „kdež se střídá bohoslužba s místním chrámem a které prý jsou vedle farního neb filiálního chrámu zbytečny. Kaple takové měly býti odstraněny[,] a kde byly v nich obrazy milostné, měly býti do farního chrámu přeneseny.“¹¹¹ Nutno podotknout, že ne vždy chrámový mobiliář skutečně skončil v jiném kostele. Dejme ještě slovo Justinu Práškoví: „Hledí-li se ku škodě, již utrpěl inventář uměleckých památek českých, tož nezůstává deváté desetiletí minulého století [Prášek začal psát knihu v samém závěru 19. století, viz PRÁŠEK, 1903, nečíslovaná str. – pozn. autora] ani za válkami husitskými ani za švédskou periodou.“¹¹²

5.2 Zrušení kostela sv. Šebestiána na Svatém kopečku

Na Moravě bylo zrušených svatyní daleko méně, než v Čechách,¹¹³ i tak ale kostel sv. Šebestiána tomuto smutnému osudu neunikl, a to i přesto, že mikulovská kolegiátní kapitula opakovaně žádala, aby kostel uzavřen být nemusel, a tyto prosby byly podporovány ze strany tehdejšího brněnského biskupa Mathiase Franze hraběte Thorinského a knížete Dietrichsteina.¹¹⁴ Jednou z příčin bylo to, že podmínkou neuzavření a neodsvěcení kostela bylo včasné dodání zprávy s protokolem (nebo spíše kopií protokolu) o jeho vysvěcení, k čemuž nedošlo.¹¹⁵

¹¹⁰ PRÁŠEK, J. V. *Panování císaře Josefa II.*, s. 347-351.

¹¹¹ Tamtéž, s. 432.

¹¹² Tamtéž, s. 435.

¹¹³ Tamtéž, s. 434

¹¹⁴ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 14.

¹¹⁵ *Zpráva notáře Zurovského ze dne 17. září 1786*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, zejm. fol. 42^r.

Celý proces uzavření a odsvěcení kostela a následného majetkového vypořádání byl velice složitý a trval přibližně jeden rok, od září 1786 do října 1787; alespoň můžeme-li tak usuzovat z průběhu úřední korespondence. Postup jednání zúčastněných stran, tedy zejména mikulovské kapituly, knížete Jana Karla Dietrichsteina hraběte Proskau, hospodářského úřadu v Mikulově, krajského úřadu a císaře, díky němuž je možné získat konkrétnější představu o plnění císařského nařízení o zrušení chrámu v Mikulově, podrobně ilustrují relace, uložené v Moravském zemském archivu v Brně.¹¹⁶ Jednotlivé případy aplikace výše zmíněného nařízení byly specifické konkrétními podmínkami, panujícími v té které diecézi, děkanátu, resp. farnosti a také vůlí, s jakou se církevní představitelé Josefovu příkazu bránili; i tak však věřím, že může být užitečné poznat, jak celá věc probíhala v Mikulově.

Když notář Zurowský naznal, že se uzavření kostela sv. Šebestiána vyhnout nepůjde (ačkoli ještě r. 1787 se mikulovští nejspíše snažili toto rozhodnutí zvrátit, jak vyplývá z korespondence s úřady, které je ujišťovaly, že zrušení kostela je neodvratné),¹¹⁷ svěřil se knížeti Dietrichteinovi: „[...] nepřěji si ničeho více, než aby jeho využití mělo dobrý konec;“¹¹⁸ a jakoby tušil, jak se situace bude dále vyvíjet, dodal, že snad nebude tak těžké zajistit zvony z campanilly a nevypuknou majetkové spory.¹¹⁹ Přesné datum uzavření a odsvěcení kostela nelze z pramenů vyčíst, literatura většinou uvádí rok 1786.¹²⁰ Například Václav Richter tvrdí, že kostel byl toho roku nejen zavřen, nýbrž i „zapečetěn,“ což se mi nezdá pravděpodobné vzhledem k dlouhotrvajícím neshodám, jak s kostelem a jeho jméním dále nakládat.

¹¹⁶ MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, zejm. fol. 40^r-55^r.

¹¹⁷ *Decretum ex officio capitaneatu districtus Brunae ze dne 10. ledna 1787*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 45^r.

¹¹⁸ *Zpráva notáře Zurowského ze dne 7. srpna 1786*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 40^r (doslova: „[...] und ich wünsche nichts mehr, als dass ihre Verwendung mit einem guten Ausgang gekrönt werde.“).

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Srov. např. SEIFERT, T. R. *Nikolsburg*, S. 164, RICHTER, V. et al. *Mikulov*, s. 223, KOUDELA, M. *Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta*, s. 42 a další. Následná přímá citace převzata z RICHTER, V. et al. *Mikulov*, s. 223.

I přesto, že úsilí zbavit se povinnosti kostel zrušit přetrvávalo do roku 1787, jak jsem ukázal výše, nelze z toho automaticky vyvodit, že chrám ještě nebyl uzavřen – třeba v Mikulově pouze chtěli změnit již daný stav věci.

Za normálních okolností měl být kostel a jeho jmění převedeno na náboženský fond spolu s kaplemi křížové cesty a k nim příslušejícími sochami. V tomto smyslu také vyznívá nařízení z roku 1786, o němž píše Dekret brněnského krajského hejtmanství, adresovaný mikulovskému kanovníctví.¹²¹ Inventarizací majetku byl pověřen hospodářský úřad v Mikulově. 22. září 1786 ale přišlo na krajské hejtmanství nařízení, podle něž mělo být jmění kostela sv. Šebestiána k dispozici mikulovskému farnímu kostelu.¹²² Na počátku následujícího roku byla podána žádost, aby mohlo být příslušenství kopeckého kostela spolu s majetkem loretánského kostela, padnuvšího za oběť požáru r. 1784,¹²³ poskytnuto jako dotace pro nový farní kostel na mikulovském předměstí.¹²⁴ Proto požádala kolegiátní fara císaře Josefa II. o sloučení jmění obou kostelů. Ve své prosbě dokazuje na řadě příkladů vzájemné filiační vazby výše uvedených chrámů k farnímu kostelu sv. Václava. To dnes může posloužit historikům ke zjištění, které znaky musely splňovat kostely, aby mohly být považovány za filiální. Na prvním místě představitelé fary uvádějí, že kostel sv. Šebestiána byl již od svého počátku podřízený kolegiátnímu farnímu kostelu. Toto sdělení není ovšem podloženo žádnými konkrétními důkazy; ty následují až v posledních bodech, což je trochu zvláštní. Dále ukazují, že kostel sv. Šebestiána, který začal být budován o dva roky dříve než Loreta, má také delší filiační tradici než kostel loretánský. To samo o sobě rovněž nedokazuje fakt filiace kostelů, nýbrž jen dále rozvádí již zmíněnou premisu. Pro filiální kostely platilo, že

¹²¹ *Decretum ex officio capitaneatu districtus Brunae ze dne 10. ledna 1787*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 45^r.

¹²² *Decretum ex officio capitaneatu districtus Brunae ze dne 10. ledna 1787*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 55^r.

¹²³ Viz např. RICHTER, V. et al. *Mikulov*, s. 222.

¹²⁴ Zřejmě se jednalo o kostel sv. Jana Křtitele, jenž od r. 1784 plní funkci farního kostela pro předměstí Mikulova. *Mikulov : Město s vůní jihu* [online]. 2008 [cit. 2011-07-20]. Kostel sv. Jana Křtitele. Dostupné z WWW: <<http://www.mikulov.cz/turistika/pamatky-a-prohlidkove-objekty/cirkevni-pamatky/kostel-sv-jana-krtitele/?contentId=78097>>.

měly vzájemně rozdělený průběh bohoslužeb. Zatímco v kostele sv. Šebestiána „[...] byly několikrát ročně slouženy slavnostní bohoslužby se zpívanou mší, kázáním, ve farním kostele se tehdy sloužily jen tiché mše [...]“¹²⁵ O blízkém poměru kostela na Svatém kopečku ke kolegiální kapitule svědčí i to, že se její kanovníci a představení účastnili na slavnostech konaných v chrámu sv. Šebestiána a procesí mířících na Svatý kopeček. Dle mého soudu však o filiaci sv. Šebestiána ke kolegiálnímu farnímu kostelu více vypovídá to, co si kanovníci ponechali na závěr. V čele kostela sv. Šebestiána stáli totiž „odnepaměti“¹²⁶ probošt s kanovníky, kteří spravovali jeho majetek a vedli účetnictví. Krom toho prý již kardinál Dietrichstein uznal filiační vztah obou kostelů.¹²⁷

Stavbám na Svatém kopečku byl ale určen zcela jiný osud. Hned v září roku 1786, tedy dva měsíce po vydání císařského nařízení o zrušení „přebytečných“ chrámů, byla podána žádost o prodej kostela do soukromého vlastnictví Dietrichsteinů. Aby ale vše proběhlo v souladu s předpisy, měl být kostel a jeho zařízení prodáno ve veřejné dražbě. Ta musela být na čas odložena, neboť vznikla nejistota, zda právní moc k zacházení s kostelem v takovém případě má církev, nebo městská rada.¹²⁸ O tom, jak tento spor dopadl, nás již bohužel prameny neinformují. Že má být kostel po odsvěcení nabídnut k veřejnému prodeji, potvrzuje i rozhodnutí z května 1787. Oproti zmíněné žádosti nicméně uvádí, že jeho vybavení (krom jiného jmenovitě paramenty, stříbrnou lampu a kalichy) bude mít prozatím na starosti mikulovský hospodářský úřad. Spolu

¹²⁵ *Prosba kolegiální fary císaři ze dne 24. ledna 1787*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 47^r-47^v, přímá citace z fol. 47^v.

¹²⁶ *Prosba kolegiální fary císaři ze dne 24. ledna 1787*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 47^v-48^r, přímá citace z fol. 48^r.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ *Zpráva notáře Zurovského ze dne 17. září 1786*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 42^v-43^r.

s kostelem měly být vydraženy také sochy křížové cesty.¹²⁹ Tak proti sobě stála dvě vzájemně protichůdná nařízení. Krajský úřad podle všeho usiloval o to, aby kostel s vybavením připadl nakonec náboženskému fondu, zatímco kníže Dietrichstein se snažil o jeho získání pro svůj rod. Strana knížete argumentovala poměrně logicky tím, že kostel byl zbudován na knížecí náklady a stojí na vrchnostenské půdě. Přesto krajský úřad poukázal na to, že do hry mohly vstoupit i jisté protekční vztahy Dietrichsteina a císaře.¹³⁰ Ačkoliv své tvrzení nijak nedokládá, možná proto, že by to bylo vůči knížeti příliš troufalé, nebo se jednalo o veřejné tajemství, které nebylo třeba zvláště zdůrazňovat, není těžké přijít na to, o co mohlo jít. Jan Karel Dietrichstein se totiž Josefu II. osvědčil jako výborný spolupracovník. Dojednal s pruským králem uznání Josefova nároku na císařský trůn a působil ve funkci komořího a tajného rady. Navíc byl Josefovým důvěrníkem.¹³¹ Tyto skutečnosti mohly vést císaře k tomu, že se zasadil u zemského gubernia, že knížeti (fakticky dietrichsteinskému rodu) byl nakonec přenechán nejen kostel sv. Šebestiána, ale celý areál Svatého kopečku včetně soch křížové cesty k soukromému užívání.¹³² Jelikož ale nebyl příliš udržován (snad jen tak, aby zcela nevzal za své), postupně chátral.

¹²⁹ *Kopie zprávy královského krajského úřadu ze dne 22. května 1787*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 60^r-60^v.

¹³⁰ *Zpráva královského krajského úřadu ze dne 20. září 1787*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 78^r-78^v: „[...die Kirche] wird wohl noch damals einer aus diesen die Kraft eigentümlichen Anspruches der Begnädigung verziehen. Wird es ihm nicht vielmehr das ganze Übergewicht der Wahrscheinlichkeit darstellen: dass hier blos der Gnade zu Verdanken sei, an der viele andere keinen Teil nehmen? Jedoch was nutzt Beweistum der Wahrheit einer Suche, von der man [...] das Gegenteil zu behaupten, sich bestreben wird, um nur nicht die Eigenliebe besitzendes Rechte zubeleidigen.“

¹³¹ *Dietrichsteinové v Mikulově* [online]. Rok vydání neuveden [cit. 2011-07-21]. Jan Karel – 6. kníže Dietrichstein, hrabě Proskau-Leslie. Dostupné z WWW: <http://rmm.cz/dietrichstein/dietrich/jan_karel.html>.

¹³² *Opis zprávy císaři ze dne 5. října 1787*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 81^v. Srov. *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30. Ještě roku 1787 se zvažovalo úplné odstranění soch mikulovské kalvárie. (*Kopie zprávy královského krajského úřadu ze dne 22. května 1787*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 60^v.)

6 OBNOVA SVATÉHO KOPEČKU

6.1 Svatý kopeček v 1. polovině 19. století

Na přelomu 18. a 19. století se Evropa ocitla ve víru válečného konfliktu. Střety napoleonských válek zasáhly také habsburskou monarchii a tak jako již mnohokrát předtím se neblaze dotkly i Mikulova. Město trpělo průchody vojáků jak napoleonské, tak rakouské armády a okolní obce byly přinuceny sloužit coby vojenské tábory. V březnu 1802 byly například obsazeny eskadronou regimentu císařských dragounů, kteří byli ležením v Hustopečích (tehdy Auspitz), obce Strachotín (Tracht), Pouzdřany (Pausram) a Uherčice (Auertschitz). Štáb tohoto regimentu se měl do konce měsíce přesunout do Mikulova. Jak ale bylo upozorněno, sice by se dalo najít potřebné ubytování pro štábní důstojníky, ale chybí místo, kam by mohl být uložen střelný prach a další výzbroj.¹³³ Přitom již 24. března povolil mikulovský vyšší úředník, aby odsvěcený (a tehdy již také značně zpustlý) kostel sv. Šebestiána na Svatém kopečku sloužil jako úložiště střelného prachu a zbraní armády, jež měla dorazit do města, aby jej ochránila před případným nebezpečím.¹³⁴

Svatý kopeček a kostel na něm se nacházející sloužily v první polovině 19. století rovněž mírovějším účelům. Již delší dobu byl Svatý kopeček částečně zalesněn – už zmiňovaná mapa z roku 1675 údajně zachycuje na severozápadním úbočí „*prosvětlený les*“ a také na mapě prvního vojenského mapování je zřejmé zalesnění zejména severní strany Kopečku.¹³⁵ Jelikož ale

¹³³ *Zpráva ze dne 30. března 1802*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 170r.

¹³⁴ *Zpráva mikulovského úředníka ze dne 24. března 1802*; MZA v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. číslo 13102, sign. 2, kart. č. 2788, fol. 172r.

¹³⁵ KULIŠŤÁKOVÁ, L. Pozdně renesanční a raně barokní komponovaná krajina Mikulovsko – Falkenštejnsko. In *Komponovaná kulturní krajina a možnosti její obnovy a zachování : Přednášky z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 22. - 23. dubna 2010*. [online] Olomouc : Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci, 2010 [cit. 2011-07-05] s. 50. Dostupné z WWW: <<http://www.npu.cz/download/1304611916/Olomouc-sbornik-Komponovana-kulturni-krajina1.pdf#page=45>>. První vojenské mapování viz: Laboratoř geoinformatiky Univerzity J.E.Purkyně – Ministerstvo životního prostředí České republiky – Austrian State Archive/Military Archive, Vienna. *Oldmaps - Staré mapy* [online]. 2001-2010 [cit. 2011-07-06]. I. vojenské (josefské) mapování - Morava, mapový list č. 120. Dostupné z

trpěl pychem, který byl prováděn bezostyšně před zraky knížecích hajných a prakticky nebyl trestán, bylo roku 1829 rozhodnuto jej vykácat a na jeho místě zřídit pastvinu pro ovce. Theodor Seifert k tomu jízlivě poznamenává, že „šlo o lesní pych nejhoršího druhu, spáchaný na základě hospodářské pověry toho času, že od chovu ovcí si lze slibovat spásu.“ Ochranu před nepříznivým počasím našly ovce v kostele sv. Šebestiána.¹³⁶ S nadsázkou by se tak dalo říci, že se příliš nezměnilo: pouze byly ovečky Kristovy vystřídány ovce-mi-zvířaty.

Je příznačné, že Franz Xaver Haschek se při líčení svých *Osudů kostela sv. Šebestiána* o přechovávání střelného prachu, výzbroje a ustájení ovcí v kostele ani slovem nezmiňuje – snad se mu do jeho konceptu „náboženských dějin“ nehodí. Zajímavé nicméně je, že pokud se týká bouří a škod, jež na kostele napáchaly, již tak striktní není. Možným (a asi také pravděpodobnějším) vysvětlením je fakt, že neměl dostatek pramenů pro některá období.¹³⁷ Téměř celé století historie kostela – od jeho uzavření a odsvěcení roku 1786 po rekonstrukci roku 1863 – tak odbývá jedním souvětím: „Odsvěcený kostel byl ponechán svému osudu a pustne stále více zevnitř i zvenku; a co ušetřil zub času, to se, zoláště v posledních desetiletích, odvážily zničit ruce bezbožníků, až se z kostela stala téměř ruina, skýtající každému příchozímu do Mikulova nejžalostnější pohled.“¹³⁸

6.2 Restaurace Svatého kopečku

Postupné chátrání staveb na Svatém kopečku bylo zastaveno až ve druhé polovině 19. století. Zasloužil se o to probošt August, svobodný pán

WWW:

<http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=mo&map_list=m120>.

¹³⁶ SEIFERT, T. R. *Nikolsburg*, S. 164-165, přímá citace ze str. 165.

¹³⁷ To je též patrné např. z jeho usuzování na průběh geneze křížové cesty (HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 2; 9).

¹³⁸ Tamtéž, S. 14: „Die nun entweihte Kirche wurde ihren Schicksale überlassen, und ist von Innen und Außen immer mehr verfallen; und was der Zahn der Zeit an derselben verschonte, das wagten ruchlose Hände, besonders seit den letzten Decenien, zu verwüsten, bis sie endlich fast zu einer Ruine herabgesunken, jedem Ankömmling nach Nikolsburg dem wehmüthigsten Anblick gewährte.“

z Bartensteinu,¹³⁹ jenž obnovu inicioval. Jeho ušlechtilý záměr by se však asi těžko proměnil ve skutek, nebýt lidí, kteří k jeho realizaci přispěli finančně. Již krátce po svém uvedení do proboštského úřadu začal svobodný pán z Bartensteinu usilovat o povolení konat pro Kopeček veřejné sbírky. Zřejmě to nebylo tak jednoduché, protože konečné svolení od Ordinária a královského místodržícího si vymohl až na konci roku 1862. Následujícího roku se probošt vydal do Vídně, kde se mu podařilo získat pro svůj podnik nadšení, ale zejména peníze vysokých úředníků: celkem obdržel sumu 4000 zlatých rakouského čísla (fl. österr. W.) a k tomu navíc od císaře Františka Josefa dalších 500 zlatých (fl.). S těmito penězi zahájil v roce 1863 opravu kostela. Později obdržel August Bartenstein ještě dalších 2000 zlatých rakouského čísla od Alexandry hraběnky Mensdorff-Pouilly, rozené Dietrichstein, 800 zlatých od vídeňského malíře Josefa Blanka a zbytek obstaraly veřejné sbírky. Celkem se náklady na opravu kostela vyšplhaly na 9 485 zlatých v hotovosti a dalších 500 zlatých ve státních dluhopisech.¹⁴⁰

Rekonstrukce Svatého kopečku byla od počátku dobře organizována, neboť snad již roku 1862 založil probošt zvláštní výbor (Comité), jehož členové si mezi sebe rozdělili (podle nějakého klíče, nebo náhodně?) správu jednotlivých objektů, takže každý zodpovídal za přesně určenou část oprav.¹⁴¹ Výbor se scházel každý týden k poradám, a práce tak mohly být koordinovány. Za hlavní cíl bylo stanoveno navrácení původní podoby kostelu sv. Šebestiána. Restauraci kostela podle plánů c. k. inženýra Antona Tatera provedl mikulovský zednický mistr Josef Langfeit.¹⁴² „16. srpna 1863 byl za přítomnosti asi 4000 lidí znovu vztyčen kříž [patriarší, jako připomínka, že se tak stalo u příležitosti tisíciletého výročí příchodu Konstantina a Metoděje] na kopuli obnoveného chrámu,“¹⁴³ poté, co byla makovice ve Vídni opravena

¹³⁹ August, svobodný pán Bartenstein, byl proboštem v letech 1861-1886. Více viz KOUDELA, M. – VRBKA, J. *Verbo et exemplum*, s. 58.

¹⁴⁰ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 15-17.

¹⁴¹ Tamtéž, S. 16. Hasчек rok vzniku výboru neuvádí, údaj jsem převzal z *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30.

¹⁴² HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 16.

¹⁴³ *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 30.

a pozlacená. Do makovice byla uložena listina popisující v krátkosti dějiny kostela, soudobé nejvýznamnější události a vyjmenovávající nejvyšší představitele církevní i světské správy Mikulova i země. Když byly hotovy vnější úpravy, přešlo se k rekonstrukci interiéru: byla vyměněna dlažba (dlažební kámen poskytla hraběnka Mensdorff-Pouilly), pořízen nový deskový oltář, na němž je od Josefa Blanka namalováno umučení sv. Šebestiána, a nová výzdoba a řezby, pozlacené Josefem Arnoldem z Mikulova. Kostelu byla také darována paramenta.¹⁴⁴ Aby již v budoucnu nedošlo k chátrání kostela, „byl ustaven Spolek pro udržování kostela sv. Šebestiána na Svatém kopečku.“ Jeho činnost se však záhy skončila, když byl r. 1895 Svatý kopeček převeden do vlastnictví kněžny Alexandry z Mensdorfu, která v té době držela mikulovské panství.¹⁴⁵

Současně s restaurací kostela byla opravena také křížová cesta, na čemž měl největší zásluhu majitel mikulovské kožedělné továrny Josef Lebwohl, jenž jednak poskytl peníze a jednak nechal pořídit do kapliček nové obrazy křížové cesty.¹⁴⁶ Svou trochou přispěli ale i občané okolních obcí, kteří „přinášeli vodu, písek a jiný materiál.“¹⁴⁷

Opravený kostel sv. Šebestiána byl vysvěcen proboštem z Bartensteinu na svátek Narození Panny Marie, v pátek 8. září 1865. Je zajímavé si všimnout, že ve srovnání s líčením ostatních pobožností zůstává Franz Haschek pro tentokrát velmi stručný. Slavnostní mše a poděkování za úspěšnou rekonstrukci se prý zúčastnil lid nejen z Mikulova, nýbrž i z okolí a Haschek vyjádřil přesvědčení, že den druhého vysvěcení kostela zůstane pro všechny, kteří tam byli přítomni, nezapomenutelný.¹⁴⁸

O dalších obdobích z dějin Svatého kopečku se literatura nezmiňuje a prameny k nim bohužel nemám v současné době k dispozici. Mimoto bych

¹⁴⁴ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 16-17.

¹⁴⁵ *Svatý kopeček u Mikulova. Poutní areál*. Rukopis, nestránkováno. Získáno od Mons. Dr. Karla Janouška. Přímá citace viz tamtéž.

¹⁴⁶ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 17, srov. také KOUDELA, M. Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta, s. 41.

¹⁴⁷ HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche...*, S. 17.

¹⁴⁸ Tamtéž, S. 17-18.

jejich zpracováním značně překročil standardní rozsah bakalářské práce. V budoucnu by nicméně bylo zajímavé tuto mezeru zaplnit. Proto alespoň velmi stručně: Roku 1865 se změnil i charakter opět obnovených poutí na Svatý kopeček.¹⁴⁹ Začaly se konat poutě s Černou madonou loretánskou, k níž předtím mířily davy poutníků nejprve do Loretánské kaple a po jejím požáru do kapitulního kostela sv. Václava.¹⁵⁰ Od té doby až do dnešních dní směřují každoročně první zářijovou neděli na vrchol Svatého kopečku stovky poutníků. Jak píše Miroslav Koudela, tato „*tradice [...] byla přerušena zatím jen jednou, a to v letech 1938-1945.*“¹⁵¹ Přesto se vyskytla období, kdy sláva Svatého kopečku upadala, zejména během 1. světové války a v době první republiky.¹⁵²

¹⁴⁹ Existuje samozřejmě rozdíl mezi procesími a poutěmi. Jak ale píše Norbert Ohler: „*V praxi nebylo možné tak snadno vést [mezi nimi] dělicí čáru.*“ (OHLER, N. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha : Vyšehrad, 2002, s. 42.) Pro zjednodušení tu tedy užívám pojmu „poutě“ i pro pašijová procesí.

¹⁵⁰ KOUDELA, M. *Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta*, s. 42, *Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy*, s. 31.

¹⁵¹ KOUDELA, M. *Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta*, s. 42.

¹⁵² *Svatý kopeček u Mikulova. Poutní areál*. Rukopis, nestránkováno. Získáno od Mons. Dr. Karla Janouška.

EXKURS: VÁLEČNÉ ŠKODY NA SVATÉM KOPEČKU

Jarní měsíce roku 1945 se do české historie zapsaly jako veskrze šťastná doba, kdy se postupně skončila téměř šestiletá okupace českých zemí německou armádou. Některé obce ale zaplatily za osvobozovací akce posledních let války nemalou cenu – tak například v Břeclavi americké kobercové bombardování města v listopadu 1944 způsobilo úplné zničení kostela sv. Václava.¹⁵³ Mnohem větší katastrofa potkala Mikulov, kde na samém konci války, během osvobozovacích bojů dne 22. dubna 1945 vyhořel mikulovský zámek a požáru padly za oběť nejen umělecká výzdoba interiérů zámku, ale také část cenných sbírek Moravského muzea.¹⁵⁴ Příčina požáru není dodnes bezpečně známa. Zničeno nebo poškozeno bylo tehdy v Mikulově přes 3300 domů¹⁵⁵ a škody se nevyhnuly ani objektům na Svatém kopečku.

Toto téma v dějinách Svatého kopečku bylo doposud zcela opomíjeno, přestože odstraňování následků bojů druhé světové války pokračovalo až do poměrně nedávné minulosti. Díky souboru „*Zjištění a ohodnocení stavebních škod způsobených válečnými událostmi,*“ uloženému ve Státním okresním archivu Břeclav se sídlem v Mikulově, je však možno do něj nyní vnést alespoň trochu světla. Tento soubor obsahuje pro každý objekt na Svatém kopečku zvláštní list, jenž uvádí technický popis, ohodnocení objektu ke dni 20. června 1939 a hodnocení škod.

V polovině dubna 1945 se situace v Mikulově pro Němce již natolik zhoršila, že byla nařízena jeho povinná evakuace. 21. dubna prchl z Mikulova Volkssturm, jednotky Schupa a Kreisleitung. Když se tedy následujícího dne k městu přiblížila Rudá armáda, našla tam pouze několik obyvatel, kteří odmítli prchnout (a Němci je nestihli zastřelit), policejní

¹⁵³ KORDIOVSKÝ, E. Kostel sv. Václava a jeho předchůdci. In KORDIOVSKÝ, E. – KLANICOVÁ, E. *Město Břeclav*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 2001, s. 260.

¹⁵⁴ Viz např.: RICHTER, V. et al.: *Mikulov*, s. 258 a *Mikulov – obecní kronika*. In *Kronika osvobození Břeclavska : Sborník k 20. výročí osvobození ČSSR*. Mikulov : Okresní vlastivědné muzeum, 1965, s. 55.

¹⁵⁵ ZEMEK, M. Břeclavsko po roce 1938 do současnosti. In *Břeclavsko*. Vladimír Nekuda (odp. red.), Brno : Musejní spolek, 1969, s. 186.

jednotku a zadní oddíly německé armády.¹⁵⁶ Rudá armáda obsadila jako významný strategický bod pro ovládnutí Mikulova z východní strany právě Svatý kopeček. Při závěrečných bojích o město tak byly poničeny také stavby na Kopečku, a to zejména „dělostřelbou“ a „škodami demolačními.“¹⁵⁷ Na objektech byly zaznamenány následující škody:

- 1. kaplička - povrchové poškození kapl., omítek, zdiva, krytiny, zděné oplocení v délce 8,00 m pobořeno.
- 2. kaplička - vnější škody na střeše, omítce a zdivu. Mříž poškozena, vnější schodiště rozlámáno, poškozeno.
- 3. kaplička - vnější škody na omítce a mříži a škody demolační.
- 4. kaplička - vnější škody na omítce, stříšce, vyvrácená železná mříž, vyrvaný zámek dvířek.
- 5. kaplička - vnější škody na stříšce, zdivu, omítce, mříži, vrátkách kování a zámku.
- 6. kaplička - vnější škody na střeše, omítce mříži a zámku. Terrainní schodiště rozvaleno.
- 7. kaplička - vnější škody na střeše, omítkách, mříži, vrátkách a kování se zámekem.
- 8. kaple - vnější škody po celém obvodu na střeše, omítkách, mříži, přímý zásah pobořil jedno nároží a otrásl celou stavbou, která utrpěla destrukci v celé stavbě.
- 9. kaplička - škody vnější na střeše, omítkách, zdivu, způsobené střelbou. Demolační škody na mřížovém závěru. Terrainní schodiště rozvaleno.
- 10. kaple - velmi těžké poškození celé stavby, která byla pobořena, omítka stržena, mříž vytržena a poškozena, zbylé omítky rozstříleny, stříška proděravěna.

¹⁵⁶ RICHTER, V. et al. *Mikulov*, s. 257-258; srov. též *Mikulov – obecní kronika*, s. 55.

¹⁵⁷ Státní okresní archiv (dále SOkA) Břeclav se sídlem v Mikulově, fond NAD 2 – ONV Mikulov (1903) 1945 – 1960 (1999), inv. č. 257, kart. č. 157, fol. 913v.

- 11. kaple - velmi těžká škoda, téhož rozsahu, jak popsáno u objektu č. 10.
- Campanilla - zvonice byla vystavena účinkům většího počtu přímých zásahů. Střecha zničena, omítky sraženy, zdivo pobořeno, vnitřek těžce demolován.
- Kostel sv. Šebestiána - střecha zcela zničena požárem, kopule přímými zásahy těžce poškozena, omítky, zdivo, vně i uvnitř střelbou poškozeny, sklo vybito, okna a dvěře poškozena neb zničena, celá vnitřní výprava též demolační škody, klenby i zdivo četné trhliny, předstupní schodiště rozvráceno.
- 12. kaple - těžké škody, vnější na střeše, krytině, omítkách a zdech, dvěře rozbité, uvnitř demolační poškození.
- 13. kaplička - přímými zásahy poškozena a rozrušena stavba až do základů.
- Kaple Božího hrobu - sérií přímých zásahů stavba velmi těžce poškozena, zejména vnější poškození a uvnitř škody demolační. Škody na ohrazení terasy a schodišti.
- 14. kaplička - velmi těžké poškození střelbou, pobořeno, zohýbané mříže, partie zdiva sesuté, prostřílená dveřní mříž.¹⁵⁸

Při srovnávání škod na jednotlivých objektech a následné interpretaci je nutno brát v potaz polohu staveb na Kopečku. Ty, které se nacházejí v jeho spodní, zalesněné části a jsou převážně zahloubené do skály, utrpěly relativně i absolutně větší újmy než ty, jež jsou postaveny na otevřeném prostranství v horní polovině Svatého kopečku (viz Tab. č. 2 a Mapu č. 1). Mimoto musíme připustit, že stavby byly poškozeny rovněž vandalismem.

Jelikož relevantní prameny, jež by mohly poskytnout bližší informace o osvobození Mikulova, lze zredukovat na kroniku (která byla ovšem dopisována zpětně a nadto podrobnost není její nejcharakterističtější

¹⁵⁸ SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, fond NAD 2 – ONV Mikulov (1903) 1945 – 1960 (1999), inv. č. 257, kart. č. 157, fol. 914^r-930^v. Pozn.: u popisu škod se vždy jedná o přímé citace z listů k jednotlivým objektům.

stránkou)¹⁵⁹ případně ještě pamětníky,¹⁶⁰ pokusím se postupovat obráceně – tedy ze škod na Kopečku usuzovat na možné příčiny, i když si uvědomuji, že tento postup je značně rizikový a má jen omezené vypovídací možnosti.

Rudá armáda zřejmě přišla do Mikulova z východu, *přes Kopeček*. I samotný prostor Svatého kopečku ovládla postupně, nejdříve okolí kaple Božího hrobu, poté jeho vrchol, o který nejspíše svedla s Němci těžké boje, jak je alespoň možno vyvodit z rozsáhlého poškození zvonice, kostela a dvou kaplí hned za ním. Německá vojska se asi zpočátku snažila zabránit průniku Sovětů přímo na Kopečku (jinak by asi těžko došlo k výše popsaným škodám na Božím hrobu, neboť německé jednotky, které opustily Mikulov 21. dubna, se vydaly západním směrem přes Březí na Znojmo)¹⁶¹, poté se možná stáhla a ostřelovala Svatý kopeček pouze z města. Objekty na Svatém kopečku byly ale již během války terčem devastace mládeže.¹⁶² Tomu odpovídají zejména poškození kapliček v dolní části Kopečku. U těchto kaplí, na rozdíl od těch s pořadovým číslem 8-14, totiž nebyly zaznamenány újmy způsobené střelbou. V jedenáct hodin večer se Rudé armádě konečně podařilo vypudit z města Němce a obsadit jej.¹⁶³

Většina staveb Svatého kopečku byla opravena již před rokem 1948, nicméně jen „*zcela jednoduchým způsobem, namnoze nouzové objekty za kostelem obnoveny dosud nebyly.*“ Například ono rozbořené „zděné oplocení“ první kapličky nebylo obnoveno vůbec. Kaple č. 12 a 13 byly rekonstruovány teprve v 90. letech a Boží hrob si na důkladnou renovaci počkal dokonce až do prvního desetiletí 21. století.¹⁶⁴ Ačkoli je pravděpodobné, že v 90. letech proběhla oprava všech objektů na Svatém kopečku, poslední, čtrnácté zastavení doposud vykazuje výrazné znaky opotřebení. V současnosti byl

¹⁵⁹ Srov. Mikulov – obecní kronika, s. 55.

¹⁶⁰ Regionální periodika, jež by byla nejlogičtější volbou, začala vycházet až po válce. V celostátních novinách je pravděpodobnost zpráv z Mikulovska velice nízká.

¹⁶¹ Srov. Mikulov – obecní kronika, s. 55.

¹⁶² *Svatý kopeček u Mikulova. Poutní areál*. Rukopis, nestránkováno. Získáno od Mons. Dr. Karla Janouška.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Tamtéž; *informační tabule na kapli Božího hrobu*.

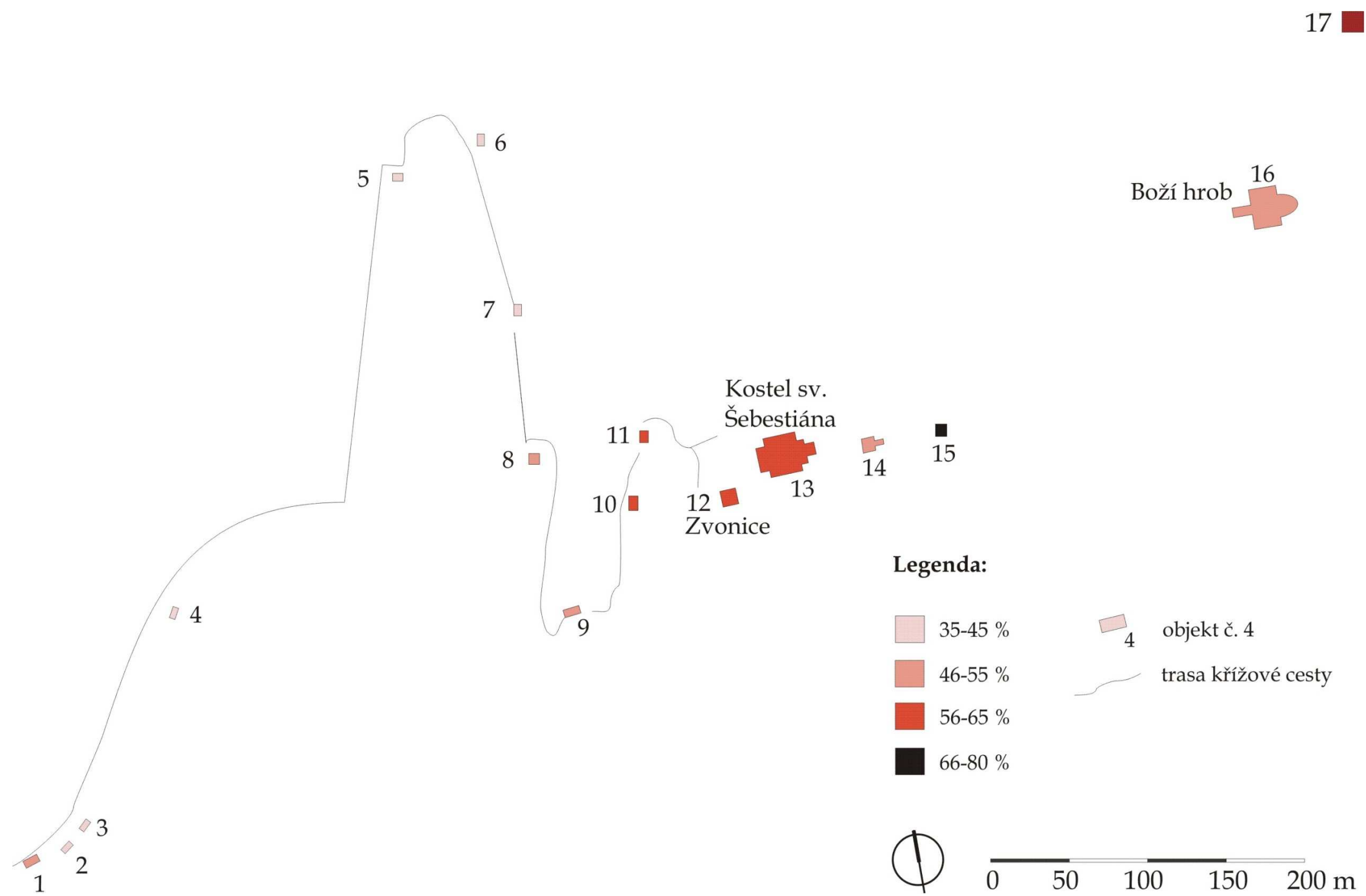
spuštěn projekt „adopce kapliček,“ který má za cíl získat od místních občanů peníze na opravu a další údržbu objektů na Svatém kopečku.¹⁶⁵

¹⁶⁵ WINDOVÁ, E. Adopce kapliček: zájemců je hodně. *Břeclavský deník* [online]. 4. 4. 2011, [cit. 2011-07-25]. Dostupný z WWW: <http://breclavsky.denik.cz/zpravy_region/adopce-kaplicek-je-v-plnem-proudu20110404.html>.

číslo a určení objektu	část objektu	ohodnocení k r. 1939 celkem (K)	dílčí ohodnocení k r. 1939 (K)	dílčí válečné škody (K)	dílčí válečné škody (%)	válečné škody celkem (K)	válečné škody celkem (%)
1 kaplička		6370,45				2998,70	47,07
	zděné oplocení		240,00	240,00	100,00		
2 kaplička		3857,00				1486,80	38,55
	schodiště		560,00	168,00	30,00		
3 kaplička		639,50				223,80	35,00
4 kaplička		9145,45				4115,45	45,00
5 kaplička		935,15				420,80	45,00
6 kaplička		1523,10				654,25	42,96
	terrainní schodiště		450,00	225,00	50,00		
7 kaplička		2649,05				1059,60	40,00
8 kaple		24386,95				13412,80	55,00
9 kaplička		3952,00				2081,00	52,66
	terrainní schodiště		350,00	280,00	80,00		
10 kaple		19332,65				12566,20	65,00
11 kaple		19332,65				12566,20	65,00
12 zvonice		141802,50				85081,50	60,00
13 kostel sv. Šebestiána		599632,50				359779,30	60,00
14 kaple		33648,50				18506,65	55,00
15 kaplička		3671,40				2937,10	80,00
16 kaple Božího hrobu		62192,10				32802,20	52,74
	zděné zábradlí terasy		5328,00	1332,00	25,00		
	pískovcové schody		4125,00	618,75	15,00		
	obvodní zdi schodiště		1980,00	396,00	20,00		
17 kaplička		5009,75				3506,80	70,00

Tab. 2 - srovnání válečných škod na objektech Svatého kopečku

(Zdroj dat: SOKA Břeclav se sídlem v Mikulově, fond NAD 2 - ONV Mikulov (1903) 1945 - 1960 (1999), inv. č. 257, kart. č. 157, fol. 914r-930v.)

Mapa č. 1 - válečné škody na objektech Svatého kopečku
 (Zdroj dat: SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, fond NAD 2 - ONV Mikulov (1903) 1945 - 1960 (1999), inv. č. 257, kart. č. 157, fol. 914r-930v.)

Závěr

Cílem této práce bylo doplnit chybějící díly do pestré mozaiky proměn, jimiž Svatý kopeček v průběhu dějin prošel, sledovat tyto změny v širších souvislostech, než tomu bylo dříve a na základě tohoto pozorování podhalit množství významů, jež Kopeček pro obyvatele Mikulova a jeho okolí měl. Troufám si tvrdit, že tyto cíle byly naplněny.

Na základě práce s prameny a odbornou literaturou jsem zjistil doposud neznámá fakta o možné pohanské minulosti Tanzbergu, náboženském životě Svatého kopečku, aplikaci josefínských reforem na kostel sv. Šebestiána a křížovou cestu a škodách způsobených na Kopečku během druhé světové války. Pohanské obřady, jež se údajně na Tanzbergu měly odehrávat, připustíme-li, že prameny podávají pravdivý popis *skutečnosti*, snad byly spojeny s vegetačními kulty a sloužily k zajištění úrody a plodnosti pro další rok. Je ale také možné, že tato „tradice“ byla uměle vymyšlena a popisy obřadů vypovídají spíše o imaginaci jejich tvůrců.

Složitým problémem, jenž si na své definitivní vyřešení nejspíš bude muset ještě počkat, je geneze zastavení křížové cesty, jejíž základy položil již kardinál Dietrichstein. Původních zastavení bylo osm včetně kaple Božího hrobu, není ale jasné, zda se jednalo již o kapličky, nebo pouze o sochy z pašijového příběhu. Domnívám se, že druhá varianta je pravděpodobnější. Zároveň se ale ukázalo, že již nedlouho po kardinálově smrti stálo na kopečku 13 nebo 14 kaplí křížové cesty. Co se týče sochařské výzdoby kaplí dochované do současnosti, jsem přesvědčen, na rozdíl od Bohumila Samka a Miroslava Koudely, že část soch pochází i z doby kardinála Dietrichsteina, zbytek potom (jak soudí oba pánové o všech sochách) z přelomu 17. a 18. století.

Zcela novým tématem, ač je to takřka neuvěřitelné, je poutní praxe a náboženský život na Svatém kopečku. Lze je rozdělit do dvou etap. V první, do josefínských reforem, plnil Kopeček funkci křížové cesty, jež byla navštěvována zejména v postní době a o Velikonocích. Při kostele sv.

Šebestiána také existovalo náboženské bratrstvo, o němž jsou bohužel k dispozici prozatím jen kusé informace. V druhé etapě, jež se začala psát po rekonstrukci areálu Svatého kopečku v roce 1865 a trvá dodnes, se stal Kopeček cílem každoročních zářijových poutí s Černou madonou mikulovskou. Je nutno říci, že toto téma bylo pro nedostatek pramenů a omezený rozsah práce nastíněno pouze velice stručně.

Prozatím byla řeč o funkcích náboženských; Svatý kopeček však v některých údobích své minulosti plnil i úlohy ryze světského charakteru. Již v 17. století byla na jednom z jeho svahů ovocnářská zahrada, po zrušení kostela sv. Šebestiána sloužily lesy na Kopečku pytlákům jako levný zdroj dřeva, z kostela se nejprve na počátku 19. století stal sklad střelného prachu a výzbroje, později v něm byly ustájeny ovce.

Proces odsvěcení a uzavření kostela roku 1786 a následného majetkového vypořádání byl dosud též znám pouze částečně. Rozbor pramenů například ukázal, že o budoucí osud kostela a kaplí se dlouho vedly spory a nakonec o tom, že připadly jako osobní vlastnictví Dietrichsteinům, zřejmě rozhodla jistá osobní spřízněnost knížete a císaře.

Ukázalo se také, že bude nejspíše nutno revidovat odborné literatuře hojně se vyskytující teorii o dvou kaplích/kostelech sv. Šebestiána na Kopečku. První měl postavit kardinál Dietrichstein v letech 1623-1630. Tato kaple měla ale roku 1663 vyhořet a proto měl být Ferdinandem z Dietrichsteina roku 1672 započata stavba většího kostela. Prameny, zmiňující jinak každou bouři a vichřici, jež kostel či zvonici na Kopečku nějak poškodily, o tom ale nic neví. Stavby na Svatém kopečku ale utrpěly škody nejen nepřízní počasí, nýbrž za druhé světové války vandalismem a střelbou při bojích zbytků německé armády se Sověty, přicházejícími právě přes Kopeček osvobodit Mikulov.

Tato práce začíná kapitolou věnovanou posvátnu a prostoru. Jsem přesvědčen, že právě umístění Svatého kopečku v prostoru sehrálo zásadní roli v jeho dějinách, což se ostatně snažím ukázat v celém textu. Nejen samotný výběr tohoto místa pro magické obřady, ale také jeho pozdější

přeměna na poutní místo, fakt, že se stal jedním ze základů komponované krajiny Mikulovska a také to, že jej coby strategický bod obsadila Rudá armáda, jsou toho přesvědčivým dokladem.

Pozorný čtenář si jistě všiml, že i když jsem usiloval o zaplnění mezer v dějinách Svatého kopečku a rozšíření poznatků o něm, vynořila se (jako ostatně vždy) celá řada nových otázek a problémů (některé starší přetrvávají), jež by si zasloužily podrobnější zkoumání. Lze jen doufat, že na své vyřešení nebudou muset čekat dlouho.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Archivní prameny:

Moravský zemský archiv v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), kart. č. 2788, inv. č. 13102, sign. 2.

Moravský zemský archiv v Brně, fond F18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), kart. č. 2784, inv. č. 13087, sign. 39.

Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond NAD 2 - ONV Mikulov (1903) 1945 - 1960 (1999), inv. č. 257, kart. č. 157, *Zjištění a ohodnocení stavebních škod způsobených válečnými událostmi.*

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO (Arcibiskupská konsistoř Olomouc), kart. č. 2212, sign. C9, *Consignatio Proecessiorum ex Decanatibus, Parochis in Marchionatu Moraviae existentibus annue duci solitatum.*

Tištěné prameny:

HASCHEK, F. X. *Ursprung und sonstige Schicksale der Sct. Sebastiankirche auf dem heiligen Berge bei Nikolsburg bis zur ihrer Restaurierung im Jahre 1865.* Nikolsburg : Druck von Johann Bezdieka, 1865.

Mikulov - obecní kronika. In *Kronika osvobození Břeclavska : Sborník k 20. výročí osvobození ČSSR.* Mikulov : Okresní vlastivědné muzeum, 1965, s. 55.

Ostatní prameny:

Informační tabule na kapli Božího hrobu.

Svatý kopeček u Mikulova. Poutní areál. Rukopis, nestránkováno. Získáno od Mons. Dr. Karla Janouška.

Literatura:

BALCÁREK, P. *Kardinál František z Ditrichštejna : (1570-1636)*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 1990.

BRICHTOVÁ, D. Městská památková rezervace Mikulov. In *Podoby kraje a času : Kniha okresu Břeclav*. Stanislava Vrbková (odp. red.), Mikulov : ARC Mikulov, s. r. o., 1996, s. 116-135.

BUKOVSKÝ, J. *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*. Praha : Libri, 2000.

CÍLEK, V. *Orfeus : Kniha podzemních řek*. Praha : Dokořán, 2009.

COSTER, W. – SPICER, A. (eds.) *Sacred Space in Early Modern Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005.

ČORNEJOVÁ, I. et al. *Velké dějiny zemí Koruny české. 8, 1618-1683*. Praha; Litomyšl : Ladislav Horáček – Paseka, 2008.

Kardinál František z Dietrichsteina (1570-1636) : Prelát a politik neklidného věku. Leoš Mlčák (red.), Olomouc : Muzeum umění Olomouc, 2008.

KORDIOVSKÝ, E. Kostel sv. Václava a jeho předchůdci. In KORDIOVSKÝ, E. – KLANICOVÁ, E. *Město Břeclav*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 2001, s. 255-266.

KOUDELA, M. – VRBKA, J. *Verbo et exemplo : Dějiny Význačné kolegiátní kapituly a kostela sv. Václava v Mikulově*. Mikulov : Regionální muzeum v Mikulově, 2007.

KOUDELA, M. Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta. In *RegioM : Sborník Regionálního muzea v Mikulově*. Mikulov : Regionální muzeum v Mikulově, 2008, s. 34-52.

MACHÁČEK, J. *50 let výzkumu archeologické lokality Pohansko. Historie a současnost*. (přednáška) Břeclav, synagoga, 17. 9. 2009.

MIKLÍN, J. *Atlas chráněné krajinné oblasti Pálava*. Ostrava, 2008. Bakalářská práce. Ostravská univerzita v Ostravě.

Mikulov : Město, ve kterém zpívají domy. Stanislava Vrbková (odp. red.), Mikulov, ARC Mikulov, s. r. o., 1998.

NEUBAUER, Z. O posvátnosti místa – genius loci. In *O posvátnu : Příspěvky J. Hellera... Sborník příspěvků z kolokvia...* Helena Webrová (odp. red.), Praha : Česká křesťanská akademie, 1993, s. 55-73.

NEUGEBAUER, I. *Chronikalischen Notizen aus der Vorzeit der Stadt und Herrschaft Nikolsburg.* Nikolsburg : Druck und Verlag von Joh. Bezdiek, 1862.

OHLER, N. *Náboženské poutě ve středověku a novověku.* Praha : Vyšehrad, 2002.

PÁNEK, J. Moravští novokřtění. Společenské a politické postavení předbělohorských heretiků, sociálních reformátorů a pacifistů. In *Český časopis historický*, č. 2, 1994, roč. 92, s. 242-256.

PARMA, T. *Olomoucký biskup František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii.* Brno, 2010. Dizertační práce. Masarykova univerzita v Brně.

PRÁŠEK, J. V. *Panování císaře Josefa II. : Část 1. Změny v úřední správě a ve věcech náboženských.* Praha : I. L. Kober knihkupectví, 1903.

Přírodní rezervace Turolď. Jiří Danihelka (red.), Mikulov : ARC Mikulov, s. r. o., 1998.

RIGASOVÁ, M. – MACHÁČEK, P. – GRULICH, V. *Krajinou luhů a stepí Břeclavska.* Břeclav : Moraviapress, 2002.

RIGASOVÁ, M. Význam kardinála Dietrichsteina pro rozvoj rozsáhlých urbanistických úprav krajiny mezi Mikulovem, Valticemi a Lednicí. In *RegioM : Sborník Regionálního muzea v Mikulově*, Mikulov : Regionální muzeum v Mikulově, 2004, s. 56-63.

RICHTER, V., et al. *Mikulov.* Brno : Nakladatelství Blok, 1971.

ROYT, J. Barokní pouť a poutní místa. In *Dějiny a současnost*, roč. 13, 1991, č. 3, s. 27-31.

ROYT, J. Milostný obraz a ikonografie poutního místa. In TÝŽ. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století.* Praha : Karolinum, 1999.

- ROYT, J. Proč stojí poutní místa tam, kde stojí?. In *O posvátnu : Příspěvky J. Hellera... Sborník příspěvků z kolokvia...* Helena Webrová (odp. red.), Praha : Česká křesťanská akademie, 1993, s. 109-111.
- ŘEPA, T. *Kaple Božího hrobu v Čechách a na Moravě v období baroka*. Olomouc, 2010. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci.
- SAMEK, B. *Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. díl, J-N*. Praha : Academia, 1999.
- SEIFERT, T. R. *Nikolsburg : Geschichte der Stadt in Wort und Bild*. Nikolsburg : A. Bartosch, 1937.
- SCHMIDL, A. *Wien's Umgebung auf zwanzig Stunden im Umkreise... Zweiter Band*. Wien : Gedruckt und im Verlage bei Carl Gerold, 1838.
- VÁLKA, J. *Vlastivěda moravská : Dějiny Moravy. 2. díl, Morava reformace, renesance a baroka*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 1996.
- VONDRA, R. Osobnosti české minulosti : Josef II. (1741-1790). In *Historický obzor*, roč. 21, 2010, č. 3-4, s. 84-86.
- WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny : Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. Praha : Jelínek, 1945.
- WOLNÝ, G. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden Handschriften. I. Abteilung: Brünner Diöcese, II. Band*. Brünn : Selbstverlag, 1858.
- ZEMEK, M. Břeclavsko po roce 1938 do současnosti. In *Břeclavsko*. Vladimír Nekuda (odp. red.), Brno : Musejní spolek, 1969, s. 179-194.
- ZEMEK, M. et al. *Mikulov : Památková rezervace*. Praha : TEPS místního hospodářství, 1983.

Elektronické zdroje:

Dietrichsteinové v Mikulově [online]. Rok vydání neuveden [cit. 2011-07-21]. Jan Karel – 6. kníže Dietrichstein, hrabě Proskau-Leslie. Dostupné z WWW: <http://rmm.cz/dietrichstein/dietrich/jan_karel.html>.

Dietrichsteinové v Mikulově [online]. Rok vydání neuveden [cit. 2011-07-28]. Adam – svobodný pán z Dietrichsteina. Dostupné z WWW: <<http://rmm.cz/dietrichstein/dietrich/adam.html>>.

Dietrichsteinové v Mikulově [online]. Rok vydání neuveden [cit. 2011-04-04]. František Seraf – kardinál Dietrichstein. Dostupné z WWW: <<http://rmm.cz/dietrichstein/dietrich/frantisek.html>>.

Encyclopaedia Britannica [online]. Datum vydání neuvedeno [cit. 2011-06-07]. Beltane. Dostupné z WWW: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/60147/Beltane>>.

HAVRÁNEK, J. Císař Josef II. v pohledu českých historiků. In *U jednoho stolu : Prof. PhDr. Jaroslavě Janáčkové, CSc. k 70. narozeninám.* [online] Praha : vyd. za podpory Ústavu pro českou literaturu AV ČR, 2000 [cit. 2011-06-23] s. 11-15. Dostupné z WWW: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/strojopisne/JJUS/2.pdf>>.

HRABÁKOVÁ, L. *Tradice v naší a evropské kultuře.* [online]. Liberec : Centrum dalšího vzdělávání TUL, 2007 [cit. 2011-06-07]. Dostupné z WWW: <http://www.cdv.tul.cz/file.php/1/Texty/Tradice_2.pdf>.

KULIŠŤÁKOVÁ, L. Pozdně renesanční a raně barokní komponovaná krajina Mikulovsko – Falkenštejnsko. In *Komponovaná kulturní krajina a možnosti její obnovy a zachování : Přednášky z odborného semináře konaného v Olomouci ve dnech 22. - 23. dubna 2010.* [online] Olomouc : Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci, 2010 [cit. 2011-07-05] s. 45-55. Dostupné z WWW: <<http://www.npu.cz/download/1304611916/Olomouc-sbornik-Komponovana-kulturni-krajina1.pdf#page=45>>.

Laboratoř geoinformatiky Univerzity J.E.Purkyně – Ministerstvo životního prostředí České republiky – Austrian State Archive/Military Archive, Vienna. *Oldmaps - Staré mapy* [online]. 2001-2010 [cit. 2011-07-06]. I. vojenské (josefské) mapování - Morava, mapový list č. 120. Dostupné z WWW: <http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=mo&map_list=m120>.

MAŇAS, V. Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem. In JIRÁNEK, T. – KUBEŠ, J. (eds.) *Bratrstva : Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby. III. pardubické bienále, 29. – 30. dubna 2004*. [online] Pardubice : Univerzita Pardubice, 2005 [cit. 2011-07-28], s. 37-77. Dostupné z WWW: <http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/35262/1/ManasV_Nabozenska%20bratrstva_Bratrstva_2004.pdf>.

Mikulov : Město s vůní jihu [online]. 2008 [cit. 2011-07-20]. Kostel sv. Jana Křtitele. Dostupné z WWW: <<http://www.mikulov.cz/turistika/pamatky-a-prohlidkove-objekty/cirkevni-pamatky/kostel-sv-jana-krtitele/?contentId=78097>>.

Regionální muzeum v Mikulově. *Regionální muzeum v Mikulově* [online]. 2008 [cit. 2011-07-30]. Město Mikulov. Dostupné z WWW: <<http://rmm.cz/czech/mesto.html>>.

ŠIMÍK, P. *Znojemská rotunda* [online]. 2002 [cit. 2011-02-21]. Recenze. Dušan Třeštík: Vznik Velké Moravy. Dostupné z WWW: <http://www.znojemskarotunda.com/rec2001a.htm#Pochybnosti_tvaji>.

WINDOVÁ, E. Adopce kapliček: zájemců je hodně. *Břeclavský deník* [online]. 4. 4. 2011, [cit. 2011-07-25]. Dostupný z WWW: <http://breclavsky.denik.cz/zpravy_region/adopce-kaplicek-je-v-plnem-proudu20110404.html>.

Résumé

In this bachelor I deal with history of Svatý kopeček near Mikulov (before the 17th century known as Tanzberg). Although this place is not new as a topic of historical research, there are still some periods that are known not sufficiently. Thus the main aim of this work is to fulfil these gaps, describe changes of meanings of this place for local inhabitants and set the events from history of Svatý kopeček into wider context.

The pagan rituals, that should have taken place on Tanzberg, were maybe connected with vegetation cults and should have secure fertility for the next year. However, it is also possible, that this "tradition" of rituals described in historical sources had been artificially concocted.

The difficult problem to solve is also genesis of Stations of the Cross on Svatý kopeček. First, during the life of cardinal Dietrichstein there were probably eight stations, perhaps only statues, but shortly after Dietrichstein's death it was possible to see at least thirteen chapels including the Sepulchre of Christ chapel. The other chapel(s) was/were built in the 18th century. Some sculptures we can see in chapels comes in my opinion from times of František Dietrichstein and some, as many authors think, from turn of the 17th and the 18th centuries.

The religious life of Svatý kopeček, which was until today marginalized topic, can be divided into two periods. From its beginnings until the reforms of Josef II., the Calvary near Mikulov was visited mainly during the Lent and the Easter Week. There was also some confraternity by the church of St. Sebastian. From 1865 until today pilgrimage with Black Madonna of Mikulov take place on Svatý kopeček on the first September Sunday.

In the years 1786-1787 the church of St. Sebastian was closed and deconsecrated. The process of consequential property composition was escorted by long discords. First the church and chapels with its property should have fallen to the Religious Fund as Josef II. ordered, nevertheless in the end prince of Dietrichstein obtained the whole area of Svatý kopeček into personal ownership, probably after some intervention of the emperor.

Svatý kopeček filled worldly functions as well. Already in the 17th century there was an orchard on one of hillsides of Kopeček, later the wood there served as a source of timber. After the closing of the church sheep found their shelter there, later there was deposited gunpowder and weapons.

Some facts about history of this place were necessary to revise. For example the theory about two churches or chapels on Svatý kopeček (the first should have burned up) is faulty. The sources know nothing about this fire; though otherwise refer about every storm or strong wind that caused any damages on the church or belfry. The objects on Svatý kopeček were damaged also during the WW II. and during the liberating fights among German and Soviet army.

Very important in history of Svatý kopeček was also its situation in space. Choosing just this hill for pagan rituals, then first Calvary in Czech lands, fact, that it was one of bases of composed countryside of Mikulovsko area and that it was chosen also by Soviet army as a strategic point for controlling the town, this all proclaim it. The relation between the space and historical events is one of the most important aspects of this work.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Jakub Miklín

Název katedry a fakulty: Katedra historie, Filozofická fakulta

Název bakalářské práce: Svatý kopeček u Mikulova

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Martin Elbel, M.A., Ph.D.

Počet slov: cca 19 400

Počet příloh: 21

Počet titulů použité literatury: 35

Klíčová slova: Svatý kopeček u Mikulova, Tanzberg, pohanské rituály, procesí, poutě, František z Dietrichsteina, reformy Josefa II., válečné škody, komponovaná krajina, proměny místa

Charakteristika práce: Práce se zabývá dějinami Svatého kopečku u Mikulova (Tanzbergu). Sleduje proměny jeho významů od místa, kde se konaly pohanské rituály, přes jeho přeměnu na první kalvárii v českých zemích, zrušení tohoto poutního místa v rámci josefínských reforem, jeho obnovu až po škody napáchané na něm během druhé světové války. Důležitým aspektem práce je poukázání na těsný vztah mezi umístěním Svatého kopečku v prostoru a jeho bohatou historií. Autor se na základě práce s prameny a literaturou snaží doplnit doposud neznámá fakta z historie Svatého kopečku a zasadit jeho dějiny do širších souvislostí.

Annotation

Name and surname of the author: Jakub Miklín

Department and Faculty: Department of History, Philosophical Faculty

Title of bachelor: Svatý kopeček near Mikulov

Supervisor of bachelor: Mgr. Martin Elbel, M.A., Ph.D.

Words: c. 19 400

Number of supplements: 21

Number of used publications: 35

Keywords: Svatý kopeček near Mikulov, Tanzberg, pagan rituals, processions, pilgrimages, Franz Dietrichstein, reforms of Josef II., war damages, composed landscape, transformations of a place

Annotation: This work deals with history of Svatý kopeček near Mikulov (Tanzberg). It observes transformations of its meanings from a place where pagan rituals took place, through its transformation into the first Calvary in the Czech lands, dissolution of this pilgrim's-place during the reforms of Josef II., its reconstruction, up to damages caused during the WW II. The evidence of close relation between the position of Svatý kopeček in space and its rich history is an important aspect of this work. Based on a work with sources and literature the author tried to amend still unknown facts from a history of Svatý kopeček and set it into wider context.

Přílohy

Obr. 1 – kaplička č. 1;
foto Zdeněk Miklín

Obr. 2 – kaplička č. 2; foto autor

Obr. 3 – kaplička č. 3; foto autor

Obr. 4 – kaplička č. 4; foto autor

Obr. 5 – kaplička č. 5; foto autor

Obr. 6 – kaplička č. 6; foto autor

Obr. 7 – kaplička č. 7; foto autor

Obr. 8 – kaple č. 8; foto autor

Obr. 9 – kaplička č. 9; foto autor

Obr. 10 – kaple č. 10; foto autor

Obr. 11 – kaple č. 11; foto autor

Obr. 12 – kaple č. 12; foto autor

Obr. 13 – kaplička č. 13; foto autor

Obr. 14 – kaplička č. 14; foto autor

Obr. 15 – kostel sv. Šebestiána a zvonice; foto autor

Obr. 16 – kaple Božího hrobu; foto autor

Obr. 17 – panoráma Svatého kopečku od jihovýchodu; foto Zdeněk Miklín

Obr. 18 – panoráma Mikulova ze západního svahu Svatého kopečku;
foto Zdeněk Miklín

Na fotografii jsou dobře patrné tři vrchy, vymežující město; zleva: Zámecký vrch, kopec s Kozím hrádkem a Turolď.